

Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус
таълим вазирлиги

Заҳриддин Муҳаммад Бобур номидаги
Андижон давлат университети
Хорижий тиллар факультети

Инглиз тили ва адабиёти кафедраси 4-босқич
406-гурӯҳ битирувчиси Хожиматова
Машҳуранинг Инглиз тили ва адабиёти
5141400-йўналиши бўйича бакалавр даражасини
олиш учун

**“Инглиз ва ўзбек топишмоқларининг
шакл ва мазмун жиҳатидан семантик
стилистик таҳлили” мавзусидаги**

Битирув малакавий ИШИ

Илмий раҳбар: Гавҳарой Исроилжон қизи.

Андижон- 2014 й.

Ушбу битирув малакавий иши Заҳириддин Муҳаммад Бобур номидаги Андижон давлат университети, хорижий тиллар факультети, инглиз тили ва адабиёти кафедрасининг 2013 йилдаги май ойининг 25 кунги № 8- сонли йиғилишида кўриб чиқилди ва химояга тавсия этишга руҳсат берилди.

Хорижий тиллар факультети декани:

_____ Ф.ф.н.доцент Б. Рахмонов

Инглиз тили ва адабиёти кафедраси мудири:

_____ Ф.ф.н.доцент М.А. Абдувалиев

Илмий раҳбар: _____ катта ўқитувчи Гавҳарой И.к.

Такризчилар: _____ АндМИ чет тиллар кафедраси катта ўқитувчиси Б. Исмоилов.

_____ АДУ, Инглиз тили фонетикаси ва лексикаси профессор С.Р.Рахимов

Мавзу: Инглиз ва ўзбек топишмоқларининг шакл ва мазмун жиҳатидан
семантик стилистик таҳлили.

Режа:

Кириш

Биринчи боб. Инглиз ва Ўзбек топишмоқларининг ўрганилиш тарихи.

1.1. ўзбек тилидаги топишмоқлар таркиби ва улардаги мазмун ва шакл талқини

1.2. Инглиз топишмоқларининг лингво прагматик таҳлили.

1.3. инглиз ва ўзбек тилларидаги тарихий топишмоқлар таҳлили (чистон ҳақида)

Иккинчи боб. Инглиз ва ўзбек топишмоқларини ўхшаш ва ноўхшаш томонлари таҳлили.

2.1. инглиз ва ўзбек топишмоқларини ўхшаш ва ноўхшашлиги таҳлили, мавзулар муштараклиги.

2.2. Инглиз ва ўзбек топишмоқлари таржимасига доир.

2.3. Инглиз ва ўзбек топишмоқларини ўқитишга доир методик тавсиялар.

Хулоса.

Фойдаланилган илмий ва бадиий адабиётлар рўйҳати.

МУНДАРИЖА:

Кириш.....	5
Биринчи боб. Инглиз ва Ўзбек топишмоқларининг ўрганилиш тарихи.	
1.1. ўзбек тилидаги топишмоқлар таркиби ва улардаги мазмун ва шакл талқини.....	20
1.2. Инглиз топишмоқларининг лингво прагматик таҳлили.....	
1.3. инглиз ва ўзбек тилларидаги тарихий топишмоқлар таҳлили (чистон ҳақида).....	41
Иккинчи боб. Инглиз ва ўзбек топишмоқларини ўхшаш ва ноўхшаш томонлари таҳлили.....	53
2.1. инглиз ва ўзбек топишмоқларини ўхшаш ва ноўхшашлиги таҳлили, мавзулар муштараклиги.....	56
2.2. Инглиз ва ўзбек топишмоқлари таржимасига доир.....	68
2.3. Инглиз ва ўзбек топишмоқларини ўқитишга доир методик тавсиялар.....	78
Хулоса.	85
Фойдаланилган илмий ва бадиий адабиётлар рўйхати.....	87

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасининг давлат суверенитетига эришгани, шу туфайли ватанимизда чуқур ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар рўй бергани, дунё миқёсида давлатимиз обрўсининг ошиши ва республикамизнинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши тил ва жамият ўртасидаги муносабатларни сифат жиҳатидан ва моҳияттан янгилаб берди. Фуқароларимизни, айниқса, ёш авлодни чет тилларга ўқитиш мамлакатимизда давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим масалага айланди. Бу борада Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Ҳозирги пайтда хорижий тилларни ўрганиш ва ўргатишга юртимизда катта аҳамият берилмоқда. Бу ҳам, албатта, бежиз эмас. Бугун жаҳон ҳамжамиятидан ўзига муносиб ўрин эгаллашга интилаётган мамлакатимиз учун, чет эллик шерикларимиз билан ҳамжиҳатликда, ҳамкорликда ўз буюк келажагини қураётган халқимиз учун хорижий тилларни мукамал билишнинг аҳамиятини баҳолашнинг ҳожати йўқдир”. [2.34.]. Президентимиз хорижий тилларни ўқитишнинг замонавий методикасини яратиш зарурлигини уқтириб, шундай дейди: “Мамлақатиимзда хорижий тилларнинг миллий асосдаги жадаллаштирилган методикасини тайёрлашни тезлаштиришимиз керак”. [1.37.] Бундай шароитларда ўзбек тили ва чет тилларини жадал ва сифатли ўрганишнинг пухта ва самарали методикасини яратишнинг она тилимиз бўлган ўзбек тилини ва инглиз, немис, француз, рус, араб тиллари каби хорижий тиллар билан сифатли ва системали қиёслаб ўрганишсиз тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Бундай қиёсий таҳлиллар бевосита лингводидактика ва амалий таржима, қолаверса, назарий билимлар, жумладан, назарий тилшунослик соҳаларига ҳам алоқадордир.

Бугунги кунда Республикамизда ижтимоий-сиёсий, илмий-техникавий ва маданий вазият расмий давлат тили мақомига эга бўлган ўзбек тилини бошқа

замонавий, дунёвий хорижий тиллар билан қиёсий - типологик жиҳатдан системали ўрганишни тақозо этади.

Тилшунос олимларнинг кейинги ўн йилликларда қиёсий методга асосланган илмий тадқиқотларга катта эътибор қаратаётганликлари алоҳида аҳамият касб этади, қолаверса, замонавий тилшунослик фанида қиёсий, характерологик ва типологик йўналишлар ўзининг ривожланиш кўламига кўра турдош лингвистик йўналишлардан устиворлиги билан ажралиб туради.

Мамлакатимизда 2014 йилнинг “Соғлом бола йили” деб эълон қилиниши барчамизнинг зиммамизга қандай улкан маъсулиятлар юклаши, бу борада тайёрланган умумдавлат дастурини ҳаётга тақдим этиш биздан қанча куч ва маблағлар талаб қилиши ҳақида ҳар биримиз яхши биламиз, назаримда, таълим ва медицина соҳасининг мамлакатимизнинг модернизация қилиш ва янгилашнинг ишончли таянчи бўлган зиёлилар синфини, яъни ўрта синфни шакллантиришдаги улкан аҳамиятини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди.

Ҳозирги кунда 2011-2015 йилларда олий ўқув юртларини ривожлантириш дастури тайёрланмоқда ва ушбу ҳужжатларни яқин вақт ичида қабул қилиш назарда тутилмоқда. Дастурдан кўзда тутилган асосий мақсад- олий таълим муассасаларининг моддий техник базасинини янада такомиллаштириш, мустаҳкамлаш, уларни замонавий ўқув лаборатория ва илмий ускуналар билан жиҳозлаш пировардида ўқув дастурларини такомиллаштириш, тобора кучайиб бораётган замон талабларига жавоб берадиган кадрларни тайёрлашда сифат жиҳатидан янгича ёндошувлари ҳаётга тадбиқ этишдан иборатдир. Мамлакатимизнинг барча минтақаларида бизнесни ривожлантириш учун янада қулай ва ишчан муҳит яратиш, тадбиркорлик, кичик ва ҳусусий бизнесга янада кенг эркинлик бериш, бюрократик тўсиқ ва ғовларни бартараф этиш бўйича зарур чора тадбирларни амалга ошириш зарур. Шу муносабат билан тадбиркорлик фаолияти муҳитининг қандайҳолатда экани, бунинг учун зарур шарт-

шароитларни яратиш ва бу фаолиятнинг амалдаги ривожланиш суръатларини барча даражадаги ҳокимлар фаолиятини баҳолашнинг асосий мезонига айланиши даркор. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг кредитлар, ҳом-ашё ресурслари, шунингдек, давлат ҳаридлари тизимидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш зарур.

Ўқув жараёнига кенг форматли коммуникация тармоқлари ва интернет технологияларини жорий қилиш мақсадида, Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлигига Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги билан ҳамкорликда “Электрон таълим” миллий тармоғини барпо этишни ниҳоясига етказиш зарурлигини ҳамда ўқув юртларини кейинчалик эса, академик лицей ва касб-ҳунар коллежлариниягона компьютер ахборот тармоғига улашни таъминлаш вазифаси юклатилади.

2015 йилгача мамлакатимизнинг барча ҳудудларида рақамли телевидениега ўтишни таъминлаш бўйича комплекс дастурнинг амалга оширилишининг биз учун алоҳида аҳамият касб этиши шубҳасиздир. Маълумки, биз замонавий кенг форматли ва оптик технологияларни жорий этиш асосида телекоммуникация тармоғини ривожлантириш ва модернизация қилиш, 950 километрдан иборат ёки ундан ортиқ оптик толали алоқа тармоғини фойдаланишга топшириш, вилоятлар марказларига маълумотлар узатишнинг транспорт тармоғини кенгайтиришни таъминлаш вазифаси қўйилмоқда.

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов Олий мажлисининг 9 сессиясида кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури ва бутун таълим тизимининг ислоҳати ҳақида “Ҳаётимизнинг хал этувчи муҳим масалалар қаторида таълим тарбия тизимини тубдан ўзгартириш уни янги замон руҳида ва талаби даражасига кўтариш баркамол авлодимизнинг келажагига даҳлдор қонун лойиҳалари ҳам бор”-деган эди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури етилиб чиқаётган кадрларни сифатини, малакасини оширишда жуда катта маъно,

буюк вазифалар беради. Мақсад ва вазифалар стратегиясидан тортиб то таълим тарбия жараёнининг барча турларига оид аниқ дастурлар натижасига ҳар бир негизида инсон асосий омил ҳисобланади. Кадрлар тайёрлашда шахс бош субъект сифатида кўрилади, у бир вақтнинг ўзида таълимий хизматларнинг ҳам истеъмолчиси ҳам яратувчиси ҳисобланади. Бинобарин, таълим тарбия тизимини ўзгартириб бўлмайди, “Онгни тафаккурни ўзгартирмасдан туриб биз кўзлаган олий мақсад-озод ва обод жамиятни барпо қилиб бўлмайди”-деган эди мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов. ҳаммага маълумки, истиқлол шарофати туфайли, олийжанов анъаналар қайтадан тикланди ва ривожланди. Бу шубҳасиз ота-оналар ва мустақил буюк келажак сари интилаётган давлатимиз фарзандлари ёшлар зиммасига жуда катта вазифалар юклайди. Мана шунинг учун ҳам бугунги кунда ҳукуматимиз кадрлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратмоқдалар. Кадрлар тайёрлаш масаласига юртбошимизнинг қанчалик катта аҳамият бераётганлиги унинг қуйидаги гапларидан тўла тушиниш мумкин. “Биз олдимизга қандай вазифалар қўймайлик, қандай муаммоларни ечиш зарурати туғилмасин ҳар охир-оқибат барибир кадрларга ва яна кадрларга бориб тақалаверади. Муболағасиз айтиш мумкинки, бизнинг келажакимиз, мамлакатимиз келажакги ўрнимизга тенг келишга ёки бошқачароқ қилиб айтганда, қандай кадр тайёрлашга боғлиқ” [1.24.]

Мустақил республикаимизда фан тараққиётига ва илмий тадқиқот ишларини олиб боришга катта эътибор берилмоқда. Чунки, фан соҳалирида ҳар томонлама ютуғларга эришилмаса, давлатнинг келажакги бўлмайди. Шунини эътиборга олиб Республикаимизда илмий тадқиқот ишларини кўламини кенгайтиришни, ана шу тадқиқотлар ҳаётнинг турли жабҳаларида тадбиқ қилиш борасида катта ишлар олиб борилмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги олиб бораётган ишларнинг аҳамияти катта. Олий ўқув юртини битираётган ҳар бир битирувчи талаба бирор мавзу олиб шу мавзу бўйича изланиш олиб бориши

ва уни ҳимоя қилиши керак. Шунинг учун ёш кадрлар орасида илмий изланишлар олиб боришга қизиқиш кучайиб бормоқда. Хусусан, чет тилларни ўргатишга ва тажимашуносликка бағишланган илмий ишлар алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ижодкор халқ бадий сўзнинг ёш авлод тарбиясидаги куч ва жозибасига қадим замонлардаёқ ишонган. У ўзининг энг ноёб асосларини сўз мўжизаси билан бунёдга келтирган. Бадий сўз – халқнинг барча маданий бойликларини абадийлаштирган. Ҳали ёзувни нималигини билмаган вақтларда ҳам одамлар ўйин-кулгини, сурат чизишни биларди.

Халқимиз бағридан ажойиб истеъдод соҳиблари: мутриблар ва наққошлар, ровийлар ва сангторошлар етишиб чиққан. Анна шундай олис тарихнинг излари акс-садолари хира бўлсада, халқ термалари ва дostonларида, болалар ўйинларида сақланиб қолган. Мақол ва маталлар, эртак ва афсоналар умуман шу жанрларда, халқнинг ақл-заковати, оразу хонаси, руҳи ва иродаси сингдирилган. Буларнинг ҳаммасидан болани ақлий ва жисмоний жиҳатдан соғлом қилиб ўстиришди самарали фойдаланилган.

Болалар фольклори болаларда, энг яхши инсоний фазилатларни – ватанпарварлик, меҳнатга муҳаббат, кишиларга ишонч, дўстларга садоқат туйғуларини тарбиялаб комил шахс тимсолини номоён бўлишида жуда катта кўламдаги ишни бажаради. Турган гап, бу омилларнинг барчасини болалар кайфиятини, дидини, ҳарактерини билмасдан туриб амалга ошириб бўлмайди. Шу боис ҳам у характерини муносиб равишда тарбиялаш энг муҳим вазифа саналадики, бу келгуси авлод маънавий қиёфасининг нечоғлик, етуклик даражасини касб этишини белгилаб беради. Шунинг учун айтиш мумкинки, болалар фольклори бола учун илк тарбия дарслиги, маънавий бойликларининг битмас туганмас манбайидир. Болага атаб яратилган оғзаки Поезия халқнинг минг йиллар мобайнида ёш авлодни тарбиялашда хизмат қилиб келган буюк педогогик мезондир. Ўзбек болалар фольклорини тўплашни ташкил қилиш, уни ситемасига солишда профессор

Ҳоди Зарифнинг алоҳида ўрни бор. “Ўзбек Фольклори” китобида, юзаки қараганда, болалар фольклорига, ўз ўрин берилган. Аслида эса улар кўп йиллар мобайнида Хоразмдан Намангангача, Тошкентдан Деновгача экспедиция тўғрисида шаҳарма – шаҳар, қишлоқма-қишлоқ юриб тўпланган бой болалар фольклори материаллар ишидан сақлаб олинган намуналар эди.

Иккала ўзбек фольклори хрестоматсиясининг дунёга келиши фольклорнинг деярли ҳамма жанрларида илмий тадқиқот ишлари бошлаб юборилишига катта туртки бўлди. 20-30 йиллардаёқ, ўзбек болалари фольклорини ёзиб олиш ва илмий нуқтаи назардан ўрганишига катта имкониятлар эшиги очилган эди.

Умумий фольклорининг таркибий қисми бўлган болалар фольклори ҳам турмуш воқелигини сўз, мусиқа, шунингдек, драматик ижро шаклларида бадиий инекози, меҳнаткаш халқ дунёқарашини маиший ҳаёт билан боғлиқ ҳолда ўзида акс эттирган коллектив халқ ижодидир. Болалар фольклоридидаги дидактик-эстетик хусусиятлар кўйма ҳолда бир бутунни ташкил этади. У санъатнинг турли-туман айрим элементларидан таркиб топган ўз ижроси билан томошабинлар, эшитиши ва кўриши билан тақозо қилган мураккаб бинлар эшитиши ва кўришини тақозо қилган мураккаб оғзаки бадиий санъатдир. У ёзув адабиётдан айнан шу белгилари орқали фарқ қилади. Фольклор асарнинг “оғзакилиги” фақат унинг тарқалиши учунгина эмас, балки табиий эсталик котигория эканлигидан келиб чиқади. Фольклор умумхалқ санъатнинг турларидан биридир. Бинобарин, у доимий равишда турли санъатлар тасирига учраб туради. Хусусан у адабиёт, мусиқа тасири натижасида ўз шаклини услубини ўзгартириб репертуари бўлиб, мазмунан теранлашиб боради. Умумий халқ ижодидаги бу қонуниятлар ўйин ва қўшиқларга ҳам хос жиҳатдир.

Маълумки умум классификация фольклор соҳасидаги ҳозирги замон билимларининг умумлашмасидир. Айни вақтда классификация – бу хонаки бир схема, унга ҳар қанча аниқлик киргизавериш мумкин. Ахир у маълум бир

халқ фольклорининг турли тарихий даврлардаги тараққиёт даражасини, бу йўлга амалга оширилган ишларнинг бошланишини билдиради. Умумий классификация биринчидан ўрганилаётган материялининг тур ва хилларини, уларга хос белгиларини аниқлайди, иккинчидан, шу белгилардан ташкил топадиган фольклор турлари ва элементлари орасидаги ўзаро нисбатни белгилаш билан уларни структурасини юзага келтиради, учунчидан оддий ва мураккаб, биринчи даражали ва иккинчи даражали формулаларни ажратиб ўрганилаётган материалнинг тарихий тадрижини тушунишга ёрдан беради. Зеро фольклор асарларни тур ва гуруҳларга бўлиш билангина уларнинг жанр бўйича классификациясини аниқлашларда юзага келган, воқеликни акс эттиришда ва унга халқ оммасининг муносабатларини белгилашда нисбатан терғрун форма ҳисобланиши этиборга молийдир.

Мазкур ишимизнинг мақсади ҳам ўзбек ва инглиз тили болалар фольклорининг жанр сифатидаги чегараларини аниқлаш, бадий форма масалалари, уларнинг ижтимоий - сиёсий функциялари бирлигидан келиб чиқадиган хулосаларни тўғри белгилаш масалаларини аниқлашдир.

Инглиз – ўзбек болалар фольклорида терминалогия масаласи муҳим аҳамиятга эгадир. Терминларни турли тадқиқотчилар ишида ҳам, турли халқларда ҳам турлича бўлиши табиий. Бу ишда халқ оғзида юрган номлар, тарифлар илмий – назарий нуқтаи назардан эмас, балки кундалик ҳаётдаги маросимлардан, анъаналар важдан айтилиши одат бўлиб қолганини унутиш нотўғри бўлади. Модамики, шундай экан, биз ишлатган терминалларнинг турмушида амалий ишботини топишини кузатишда давом этамиз. Бинобарин, шу йўл билан кўзланган мақсад томон яқинлашиш мумкин бўлди. Яна бир диққатга лойиқ томони инглиз тилидаги санок ўйинлари аллақачон фольклор таркибидан чиқиб педагогик интерфаол методлар ва роли дидактин ўйинлар каторига ўтиб улгурганлиги ишимизнинг энг фарқли жиҳатларидан десак янглишмаймиз.

Биз юқорида имкон қадар ўзбек болалар фольклоршунослигининг муҳим қирралари ҳақида тўхталишга ҳаракат қилдик. Шунингдек, ишимизнинг яна бир ахамиятли бўғини бу инглизча санок ўйинларни тадқиқ этиш, уларни ўзбек тилидаги санамалар билан ўхшаш ва ноўхшаш томонларини амалий ва назарий ёритиб беришдир. Инглиз тилидаги санаш ўйинларига эътибор қаратар эканмиз, дарҳақиқат бу ерда фольклор элементларини учратиш бир оз мушкул иш. Сабаби, қатор Европа мамалакатлари сингари Англияда ҳам фольклорга нисбатан биз тасаввур қилгандан кўра анча торроқ доирада тушуниш урф бўлган. Кузатишларимиз шуни тасдиқламоқдаки, фольклор Европада кўпроқ халқ амалий санъатини ифодалайди. Албатта, бу бизнинг назаримизда анчайин ихчамлашган таасурот уйғотади. Бироқ ҳақиқатда ҳам шундай. Дарвоқе, кўп соҳалар каби маориф ва педагогиканинг прагматикалашуви натижасида халқ ўйинлари жумладан, топишмоқлар ҳам мактабгача таълим муассасаларида ўқув жараёнининг бир қисми сифатида намоён бўлади.

Инглиз тилида топишмоқ ўзининг ихчамлиги ва шўх ўйноқлиги билан ўзбек топишмоқлари билан қандайдир умумийлик ҳосил қилади. Шунинг эътиборга олган ҳолда, инглиз тилига ўқитишнинг илк босқичларида, яъни мактабгача таълим масканлари бошланғич, синф ўқувчилари учун қўллаш анча фойдалидир. Худди ўзбек тилида бўлгани каби инглиз топишмоқлар ҳам, болаларга тезда манзур бўлиши шубҳасиздир. Чунки, топишмоқлар барибир у қайси тилда бўлмасин моҳиятан бола дилига яқиндир. Умумийликдан хусусийликка томон юзланадиган бўлсак, бунда кўп ўзига хосликларга дуч келамиз. Айнан инглиз топишмоқлари учун таалуқли жиҳатлардан асосийлари ишимизнинг II бобида батафсил тўхталиб ўтамиз. Лекин шундай бўлса ҳам, баъзи ўта фарқли томонларни шу ернинг ўзида имкон қадар ёритишга ҳаракат қиламиз. Инглизча топишмоқлар тузилиши жиҳатдан анча содда ва тушинарли. Бу жиҳатдан ўзбек топишмоқлари бир оз мураккаброқ. Қолаверса, қофияланиш усули ранг тизимида ҳам инглизча

топишмоқларида тафовутлар сезилади. Масалан, айтайлик, қофия учун олинган сўзлар аксар ҳолда фақат рақамдагина иборат бўлиши инглиз топишмоқларида шартли ҳисобланса, ўзбекча топишмоқларида бундай маҳдудлик, чегараланганликни кузатмаймиз. Бу хусусиятлар икки тилдаги топишмоқларнинг илмий томондан фарқланиши эди.

Амалий томондан қаралса, топишмоқ шартли унинг топувчилари каби масалаларда унча катта ўзгаришлар кўзга ташланмайди. Муҳими энди-энди ҳорижий тил саналган инглиз тилини ўргана бошлаган ёш болакайлар учун бу топишмоқлар олам-олам завқ улашиши, уларда иштиёқ ва ҳаваснинг муҳим туртки бўлиши такидламоқчи бўлганимиз, болалар фольклорининг энг ажиб муштарак жиҳатларидандир. Ёд олишга қулай мухтасарлиги, хотира ва зеҳни чархларини ратсионаллиги, қолаверса бадий-эстетик гўзаллиги топишмоқларини инглиз тилини ўқитишда қўлланилишини нечоғлик аҳамиятли ҳодиса эканидан далолат этади. Ватанимиз мустақилликка эришгандан сўнг таълимга берилган юксак эътибор, “Кадрлар тайёрлаш” миллий дастурининг қабул қилиниши ва хусусан унда мухтарам юртбошимиз томонидан ёш авлоднинг ҳорижий тилларни мукамал ва пухта ўзлаштириши алоҳида эътиборга олиниши ҳам бизни бу ишга қўл уришимизга сабаб бўлди десак муболаға ишлатмаган бўламиз.

“Ҳозирги пайтда ҳорижий тилларни ўрганиш ва ўргатишга юртимизда ката аҳамият берилмоқда. Бу ҳам албатта бежиз эмас. Кечаги тарихимизда бизнинг ғарб тилларини ўрганишимизда она тилимизга эмас, асосан, рус тили воситачи бўлиб келади. Шунинг ҳисобига ҳозиргача, мисол учун, инглизча-ўзбекча ва ўзбекча-инглизча луғатлар деярли йўқ.

Бундай заиф, ноўрин ҳолатларни тезда ўзгартириш, ўзбек боласига чет тилларининг ажиб дунёсига бемалол кириш учун имкониятларни тўлиқ очиб беришимиз даркор. Мамлакатимизда ҳорижий тилларни ўрганишнинг миллий асосдаги жадаллаштирилган методикасини тайёрлашни жадаллаштиришимиз керак”. [4.34.]

Мазкур, мақсадни амалда тўғри ҳал этиш бизнинг асосий муқаддимасидир. Зотан, келажак авлод ҳар томонлама етук ва баркамол бўлиб етишишда ана шу ғоя ва фикрларнинг ўрни беқиёсдир. Умуман ҳорижий тилларни муқаммал ва пухта ўзлаштиришга қаратилган чора тадбирларнинг амалий мисоли тариқасида тадқиқ этмоқчи бўлганмиз. Ушбу мавзу юқорида ўта долзарб масалани тўғри ёритишда муҳим қўлланма бўлган деган умиддамиз. Такидлаш лозимки мазкур ишга қўл уришдан аввал биз кўплаб илмий материалларга, хусусан, ўзбек болалар фольклоршунослигига оид манбаларга, инглизча санаш ўйинлар мажмуасига ва бошқа қатор илмий-услубий адабиётларга муқожаат этиб, улардан энг мақбулларини бу иш учун фойдаланишда танлаб олдик. Агар бир оз нуқсонлик ва нуқсонлар ишимиздан содир бўлган бўлса, олдиндан узр сўраб ўтамиз. Чунки, илгари бу ҳақда бирор тажрибага эга бўлинмагани шунингдек, ушбу мавзунинг илмий жиҳатдан янгилигини инобатга олсак, албатта, қайдадир нуқтада янгилиги ёки хатолик бўлиши табиий бир ҳол. Фақат мамнуният билан шуни айтишимиз бизга бу борада анча сабоқ мактабини ўтади.

Шундай қилиб, хорижий тилларни ўқитишнинг янги замонавий методикаси ўзининг шакл – шамойили ва мазмуннинг моҳияти билан ўқув муассасаларида хорижий тил ва адабиётни жаҳон андозалари талабларига мос келувчи усуллар асосида ўқитилишини тақоза этади, қолаверса, бундай методика тегишли фанлар бўйича замонавий дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилишини, ўқув жараёнининг замонавий педагогик технологиялар ва замонавий ахборот воситалари билан тўлиқ таъминланишини, уларнинг мунтазам ва самарали қўлланилишини, шу жумладан ўқув жараёнини илмий – услубий асосда ташкил этиш, бошқариш ва эгалланаётган малака ва кўникмаларни мунтазам назорат қилиш ҳамда уларни оқилона, ҳолис баҳолашни ҳам талаб этади.

Бугунги кунда республикамизнинг барча профессор – ўқитувчилари, педагог – методистлари ва тилшунос – олимларининг асосий вазифаси хорижий

тиллер ва адабиётини ўқитишнинг миллий хусусиятларимизга асосланган янги методикасини яратишдек масъулиятли ишда айнан шу соҳа ихтисослиги доирасида тавсия этилган ҳар бир фан бўйича замонавий дарсликлар, ўқув қўлланмалари, техник воситалар ва кўргазмали қуроллар мажмуасини яратишда бир ёқадан бош чиқариб, жонбозлик кўрсатиш ва ҳамкорлик қилишдан иборатдир.

Ҳаётимизни мусиқасиз, рақсиз тасаввур этолмаймиз. Тўйларимизда, кечаларимизда, байрамларимизда - улар асосий ўринни эгаллайди. Мусиқа, рақс, ўйин, театр, тасвирий ва амалий санъат, халқ санъатининг бошқа турлари, халқ бадиий фаолиятининг таркибий қисми бўлмиш - халқ оғзаки поэтик ижоди, *ўзига* хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Халқ томонидан оғзаки яратилиб, халқнинг талантли вақиллари ижросида сайқал топиб, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган бадиий асарлар ўзбек халқ поэтик ижодини ташкил этади.

Оғзаки сўз санъати «фольклор» ёки «халқ оғзаки поэтик ижоди» терминлари билан ифодаланади. «Фольклор» термини биринчи марта XIX аср тадқиқодчиси Уильям Томас томонидан 1864 йилда қўлланган бўлиб, у икки сўздан иборат: «фольк (folk) - халқ, «лор» (lore)- билим, донолик, донишмандлик, яъни, «халқ билими», «халқдонишмандлиги» демакдир. [7.34 ст.]

«Фольклор» - халқаро термин. Лекин у турли мамлакатларда турлича қўлланади. Масалан, Англия ва АКШда халқ бадиий фаолиятининг барча тури (поэтик ижод, музика, рақс, ўйин, театр, тасвирий ва амалий санъат), шунингдек, ирим-сирим, ишонч-эътиқод ва урф-одатлар шу термин билан аталади. Бизда эса «фольклор» деганда, асосан халқ поэтик ижоди тушунилади. Халқ санъатининг бошқа турлари, масалан, музика учун «музика фольклори» термини қўлланилади.[12. 67ст.]

Бадиий адабиётда бўлганидек, фольклор асарлари ҳам тузилиши ва гоёвий бадиий хусусиятларига кўра, ўзаро ўхшаш ҳамда фарқли томонларга

эга бўлиб, муайян гуруҳларни ташқил этадилар. Бундай фарқли ва ўхшаш томонларни кўрсатиш учун фанда адабий турлар ва жанрлар ҳаётни бадий тасвирлаш шакли сифатида тарихан шаклланган бўлиб, уларнинг пайдо бўлиши, тараққиёти, ўрин алмашиши ва инқирози адабиёт ва фольклор тарихида етакчи жараён ҳисобланади.

Адабиётда тур ниҳоятда кенг тушунча бўлиб, ўз ичига турли жанрларни қамраб олади. Қадимги грек файласуфи Аристотель (384-322), немис олими Гегель (1770-1831), рус адабиётшуноси В. Г. Белинский (1811-1848) каби олимлар адабиётни уч турга бўлиб кўрсатадилар. Булар: эпос, лирика, драма, пьеса воқеликни сюжетли, хикоявий формада акс эттирса, лирика инсоннинг воқеаликдан олган тассуротларини, ички ҳис-ҳаёжонларини тасвирлайди. Драма эса персонажлар нутқи ва ҳаракати орқали ҳаёт картиналарини чизади.

Бундай бўлинишни муайян истиснолар билан фольклорда ҳам қўллаш мумкин. Гап шундаки, фольклор жанрларининг айримлари турли урф-одат ва маросимлар билан боғлиқ бўлса, баъзилари эса, куйлаш учун мулжалланган бўлади. Бинобарин, унинг айрим намуналарини юқоридаги уч турнинг биттасига ҳам киритиш мумкин эмас. Мана шу ҳолатларни ҳисобга олиб, ўзбек фольклори жанрларини қуйидагича классификация қилиш мумкин. Ўзбек фольклори асарлари аввало икки катта гуруҳга бўлинади:

1. Урф-одат ва мавсум-маросимлар билан боғлиқ асарлар.
2. Турли урф-одат ва маросимлар билан боғлиқ бўлмаган фольклор жанрлари.

Биринчи гуруҳга:

А) меҳнат кўшиқлари (хўп-майда, турей-турей, чурей-чурей, хуш-хуш ва бошқалар)

Б) мавсум кўшиқлари

В) маросим кўшиқлари (туғилиш, тўй, аъза ва бошқалар)

Г) олқиш, афсун ва қарғишлар

Д) айтимлар киради

Иккинчи турга:

А) эпик (достон, эртак, афсона, ривоят, лоф, латифа)

Б) лирик (қўшиқ, ашула, терма)

В) драматик (аския, оғзаки драма)

Г) кичик (мақол, топишмоқ) жанрларни ўз ичига олади.

Ҳар бир жанр ўз навбатида яна ички турларга бўлинади. Масалан, топишмоқлар савол-жовоб, чистон шаклларида бўлиниши мумкин.

Фольклор жанрлари ўртасидаги фарқларга қарамай, улар тарихан таркиб топган яхлит тизимдир. Бу тизимлар орасида топишмоқлар ҳам ўз ўрнига эга Шу йўсинда, топишмоқлар тўғрисидаги бироз маълумот ёзиб ўтмоқчимиз.

Битирув малакавий иши мавзусининг долзарблиги ва илмий янгилиги:

Ушбу мавзу адабиётшуносликнинг долзарб мавзуларидан саналиб, тўла таҳлил қилинганича йўқ. Биз ушбу мавзунинг ёритишда Инглиз ва ўзбек адабиётидаги топишмоқ жанри ва унинг таржималари ва улардаги ўхшаш ҳамда ноўхшаш томонларини таҳлилини келтирмоқчимиз ҳамда таснифламоқчимиз.

Битирув малакавий иши мавзусининг мақсади ва вазифаси:

Инглиз адабиёти насрий асарларида ва шеърларида замонавийликни ўрганиш жараёнида қўлга киритилган янги маълумотларни жамлаб, илмий хулосалаш, ғоя, образ ва тасвир ифодасини адибларнинг ёзувчилик маҳоратини очиқ бериш ишнинг асосий мақсад ва вазифаларига киради. Буни амалга ошириш учун қуйидагилар амалга оширилди:

- Илмий, адабий манбалар асосида мавзунинг ўрганиш;
- Инглиз ва ўзбек тилида санама жанри ёки санаши ўйинларининг таҳлини қилишдан иборат.

Битирув малакавий иши мавзусининг объекти ва предмети: Инглиз ва ўзбек адабиётидаги топишмоқ жанри ва у ҳақидаги келтирилган манбалар ҳамда уларнинг таржималари, дарсликлар ва интернет хабарлари ишнинг объектини ташкил этади.

Битирув малакавий иши мавзусининг методи: қиёсий, чоғиштирама ва таҳлилий методдан иборат.

Битирув малакавий иши мавзусининг илмий ва назарий аҳамияти:

Мазкур битирув малакавий иши инглиз ва ўзбек тилларидаги топишмоқларини таҳлил қилиш ва таржима қилиш масалаларига алоқадор айрим маълумотларни ўзбек тилида бера олган ва шу билан бирга ёзувчи ҳаёти ва ижодига оид у ёки бу ўринларни тўлдиради. У кейинчалик ёзиладиган битирув малакавий ишларга ва бошқа турдаги ишларга манба сифатида хизмат қила олади. Бундан ташқари мазкур битирув малакавий иши таълимнинг турли босқичлари учун ўқув қўлланма вазифасини бажариши мумкин. Битирув малакавий иши натижаларидан инглиз адабиёти тарихига оид тадқиқотлар яратишда ва таълим тизимининг бошқа мақсадларида фойдаланишни тавсия қилиш мумкин.

Битирув малакавий иши мавзусининг тузилиши: Иш кириш, 2 боб, хулоса ва фойдаланилган илмий ва бадиий адабиётлар рўйхатидан иборат. Кириш қисмида мамлакатимиз президенти И.А.Каримовнинг инглиз тилини ўрганишга ва ёшларни билим олишларига яратилаётган шароитлар ҳақидаги нутқларидан келтирдик ва олдимизга ушбу мавзунинг ёритиш учун аниқ режаларни қўйдик. Биринчи бобда ўзбек ва инглиз тилларидаги топишмоқ жанри бадиати ҳамда болалар фольклори ҳақида ёритдик. Иккинчи бобда эса ўзбек ва инглиз тилидаги топишмоқларини дарс жараёнида қўллаш ва уларнинг оғзаки нутқни ўстиришдаги лингводидактик хусусиятларини таҳлилини ҳада таржималардан намуналарни бердик. Ўқитишга доир методик тавсияларни ҳам тавсия этдик. Ишнинг якунида қилинган

ишларнинг натижасини хулосалаб, фойдаланилган илмий ва бадий адабиётлар рўйхатини келтирдик.

БИРИНЧИ БОБ.
ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТОПИШМОҚЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШ
ТАРИХИ.
1.1. ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ТОПИШМОҚЛАР ТАРКИБИ ВА УЛАРДАГИ
МАЗМУН ВА ШАКЛ ТАЛҚИНИ

“Топишмоқ” сўзи «топ» буйруқ феълига «иш-моқ» ясовчилар кўшилиши билан чигал, мураккаб, белги-хусусияти яширин берилган бирор номаълум нарсани топиш мазмунини ифодалайдиган ясама отга айланган. Халқ орасида топишмоқ, жумбоқ, баъзан матал, топар, чўпчак каби терминлар юритилиб келинган топишмоқ жанри ўзбек фольклорида қадим замонлардан ҳозиргача яшаб келмоқда ва ривожланмоқда.

Узоқ ўтмиш даврларда топишмоқ инсонни ўраб олган муҳит ва табиатнинг турли-туман ҳодисалари ҳақидаги тушунчаларининг бадий ифодаси сифатида майдонга келган. Тоғ ва ўрмонлар, дарё ва кўллар, чўлу - биёбон, ер ва осмон, қуёш ва ой, юлдуз ва фасллар, чақмоқ ва момақалдирик, ҳайвонот олами, оила-рўзғор жиҳозлари, дов-дарахт, меҳнат қуроллари ва бошқалар ҳақида жамоа ижодининг маҳсули бўлиб тўқилган топишмоқлар авлоддан-авлодга ўтиб, катта ва кичикка ҳаёт, табиат сирлари ҳақида ўйлашни, билишни ўргатиб келганлиги билан аҳамиятлидир.

Табиат ва жамият ҳодисалари кишилар олдига кўп мураккаб жумбоқлар, муаммолар қўйган. Инсоннинг ўша масалаларни топиши, сирли бўлиб кўринган нарсаларнинг туб, ҳақиқий моҳиятини очиши учун ақл-идрок ва ўткир дид талаб қилинган.

Табиатнинг сирли ҳодисалари инсон тақдирини тахминий фаразлар, фолбинлик, астрология каби оғзаки ижоднинг ғайри илмий шакллари ҳам майдонга келтирган. Топишмоқлар бўлса, халқ оғзаки ижодида эшитувчилардан онгли равишда яширилган, беркитилган нарса, ҳодисаларнинг асосий мазмунини топиш ечишнинг ўзига хос поэтик формасидир. Шунинг учун топишмоқни эшитувчилар уни табиат ёки турмуш

сири деб эмас, яширилган муайян, аниқ бир нарса деб биладилар, шундай тушунадилар.

Кўп асрлик халқ донишмандлигининг дурдоналари-топишмоқ инсон идроки кузатувчанлиги, поэтик тасаввур қобилиятини ўстирувчи ақлнинг кувноқ ўйини, маънавий дам олиш воситасигина бўлиб қолмай ажоддаримизнинг руҳий олами, тарихий ўтмишини билишга калит вазифасини ҳам ўтайди. Улар тарихий маданиятнинг бебаҳо ҳужжатларидир. Ушбу муносабат билан А. Н. Толстой шундай деб ёзган эди: “Оғзаки адабиётни халқ кунўтказишлигининг мевасигина деб ўйлаш хато. У халқнинг ақли ва виждонидир. У халқнинг собит маънавий кифоаси ва тарихий хотиротидир”.[12.17 ст.]

Ҳақиқатан қадимда халқ топишмоқлари ҳозиргидан ўзгача аҳамиятга эга бўлган. Топишмоқларнинг яратилиши, унинг образлари кўпгина ҳолларда мифология, қадимий, ҳаёт тарзи билан боғлиқ Қадимий, кўп асрлик тарихга эга бўлган халқ топишмоқларининг илдизлари инсоният жамият таракқиётининг илк босқичларига бориб тақалади. Қадимий топишмоқларининг асосида инсоннинг дунёни билишга, табиат сирларини тушунтиришга бўлган интилишлари ётади.

Инсоннинг тиниб-тинчимас ақли момақалдироқ, яшин, ёмғир, юлдузли осмон каби кўплаб нарса ва воқеаликни бадиий образларда тасвирлаган. Равшанки, онгнинг туғилиш тонгида инсоният табиатни бошқарадиган, жамиятни ҳаракатга келтирадиган қонунларни билмас эди. Қадимги кишилар уларни ўраб турган табиатни ҳам инсондай тасаввур қилар, дунёдаги жуда кўп воқеалар ғайритабиий кучлар иродаси билан рўй беради, деб билардилар. Барча ғайритабиий кучлар инсонга душман бўлиб, ёвузлик қилишлари мумкин эди. Одамлар бу руҳлардан ҳалос бўлиш йўлларини ахтарганлар. Шундай йўллардан бири жамоа ҳаётида рўй берадиган ҳамма нарсани сир тутиш, сўз ёрдамида кўринмас билан атамай воқеа ва шахсларнинг асл номини сир тутиб ишора, шаъма, кучим билан сўзлаш одати ўшал қадим

замонлардан келаётган бўлса ажаб эмас. Бизнинг қадимга аجدоддаримиз атрофдаги ҳамма нарса онгли, ақлли ҳаёт кечиради, деб ишонганлари, шунинг учун табиатнинг қарши кучларига фақат сўз билан таъсир қилиш мумкин деб билганлари эҳтимолдан узоқ эмас.

Асрлар ўтаверган, кекса авлодлар ҳаётий муҳим ҳисобланган сирли, шартли нутқларни, билимни ёш авлодга мерос қолдираверган. Аммо аста - секин топишмоқлар ўзининг дастлабки хусусиятларини, содда кўринишларини ўзгартиб, ўзгача характер касб этган. Ўзбек мифлари ва эртакларида кўпинча топишмоқ инсон донолигини синаш воситаси бўлиб келади, унинг ечими оғир дамларда қаҳрамон ҳаётини сақлаб қолади.

Бора-бора топишмоқлар вазифаси ўзгариб, у кўпроқ сўз ўйинининг бадий шаклига айланади. Уларнинг кўнгилхушлик хусусияглари қуйидаги ўзбек топишмоғида шундай ифодаланган:

Ўйин, ўйин, ўйиним

Кўнгил очар тўйиним.

(Топишмоқ)

Юқорида айтилганидек, топишмоқ айтган қадим замонлардан бошлаб турли халқларнинг ҳаёти, ижтимоий шарт-шароитлари, дунёқарашлари, урф одатлари, мифологик тасаввурлари билан боғлиқ бўлган. Туркман халқи орасида Наврўз байрами окшомларида, рус халқида декабрь, январь ойларида, уйғурларда йигим-терим тугаллангач, баҳор бошлангунча топишмоқ айтиш расм бўлган. Ўзбек халқи ҳам бошқа халқлар каби Наврўз окшомларида, куз ва қиш кечалари ғўза чувиш, чарх йигириш, кўрпача тўқиш каби қўл меҳнати билан бажариладиган турли-туман ишлар давомида топишмоқ айтишган. Топишмоқ айтиш қайси бир халқда бўлмасин, у ақл-зийраклик мусобақаси, кўнгил очиш, ўйин кулги воситаси.

Топишмоқларда савол тарзида айтиладиган фикрлар маълум бир бадий шаклга тушган бўлади. Улар ҳудди мақоллар каби ихчам, қўйма, таъсирчан шаклда яратилади. Бадий тафаккур меваси бўлган

топишмоқларда фикр тимсолий йўл билан ифодаланади. Унинг савол жавобини бошқариб туради.

Демак, топишмоқлар оғзаки ижоднинг оммавий ва махсус жараёнларидан бири. Уларнинг услуби метофора (истиора) кўчим, киноя, қочириқ йўли билан сўзларни кўчма маънода ишлатиб, яширилган нарса, ходисаларнинг белгиларини қиёслаш, имо-ишора қисмидан иборат. Топишмоқларнинг шу хусусиятлари ҳақидаги Қадимги Юнон файласуфи Аристотельнинг. «Жуда яхши метафора тузиш йўли», дейиши бежиз эмас.[7. 23 ст.] Топишмоқлар, шунингдек болалар идрокини, зеҳнини ўстиришда ўзига хос тарбия мактаби сифатида яшаб келмоқда Шунинг учун ҳам бўлса керак, ҳозирда ҳам ўзларининг севимли ўйин жойларида, серсоя қайроғоч ёки кекса ёнғоқ дарахти тагида бир-бирига топишмоқ айтаётган болаларни тез-тез учратиш мумкин. Топишмоқчи уни ечаётгандан, агар у топишмоқнинг жавобини топа олмаса арзимас нарсани эмас, балки, унинг шаҳари ёки бутун мамлакатини талаб қилиши ҳуқуқига эга Бундай ҳолларда топишмоқни еча олмаган: «Шаҳар бердим», яъни еягилдим, дейди. Гарчи, бу оддий ўйин бўлсада, мағлуб ўз шаҳрини осонликча бермайди, ғолиб эса, албатта, унинг туғилган шаҳрини талаб қилади. Мана шу шарт топувчини жиддий ўйлашга мажбур қилади.

Топишмоқ айтиш, асосан ёшларнинг, сўз бойлигини ошириш, ҳаёт ва унинг ходисалари ҳақидаги билим тушунчаси, идроки ва мулоҳазаларини кенгайтириш учун зарур тарбия воситаларидан бири бўлганлиги туфайли улар соддадан мураккабга, осонда қийинга бориш усулида яратилган. Топишмоқлар орасида мактаб ёшигача бўлган болалар осонлик билан топа оладиганлари бўлгани каби катта ёшдаги болалар, хатто турмуш тажрибаси кўп кишиларнинг ҳам бошини қотириб, ўйлашга мажбур қиладиганлари ҳам бор. Масалан:

«Отдан баланд, итдан паст»	(эгар)
«Қозиқ устида қор турмас»	(Тухум)

каби топишмоқлар халқ орасида кенг тарқалганлигидан топишмоқ айтилиб бўлинмай, эшитувчилар унинг жавобини топа олади. Аммо, «Узундан узоқ, ҳавога тузоқ» (Тутун) каби топишмоқлар анча ўйлантриб қўяди. Топишмоқни ҳамма каттадан кичик айтади, уни топишга ҳам кўпчилик иштирок этади. Халқ орасида нисбатан кўп топишмоқ биладиган кишилар топишмоқчи, жумбоқчи деб юритилади. Топишмоқларнинг тарбиявий аҳамияти ана шунда. Топишмоқларнинг дунёвий аҳамияти шубҳасиз беқиёсдир.

Тадкикотчи М.А.Рибников таърифича: «Топишмоқлар туркуми маданиятнинг айрим босқичларида-дунёни кўриш, англаш йўлидир». [36 с.т.]

Оғзаки ижоднинг бу, ёқимтой кичик жанрининг тарбиявий ва дидактик имкониятлари ғоят ранг-барангдир. Топишмоқлар халқ ижодига образли сўзга муҳаббат уйғотади, болаларга эстетик завқ бағишлаб, уларни оғзаки шеърят дунёсига олиб киради. Ўзига хос тасвирий санъатнинг, миллий бадий усулларнинг ифодаси бўлиши бу жажжи асарлар ўсиб келаётган авлоднинг маънавий эҳтиёжларига озиқ бўлади. Топишмоқлар жаҳон гўзаллигини кўришни, ҳаёл ва тасаввур қилишни, дунё қувончларидан бахраманд бўлишига ёрдам беради. Топишмоқлар, мақол, маталлар ва бошқа образли сўзлар нутқимизни безайди, унинг ихчамлиги, жарангдорлигини таъминлайди. Эзгуликка чорлаб, инсон учун энг азиз бўлган она тилига, туғилган юртига муҳаббат уйғотади.

Инсоннинг табиат ҳодисаларини кузатиш қобилияти; ҳайвонот дунёсининг турли вақилларини ўрганиши, ўз жисмининг турли қисмларини нарсаларга қиёслаши, ўхшаш тасаввурларни кўша олиш идроки топишмоқларнинг туғилишида, шубҳасиз асосий роль ўйнаган. Шунинг учун ҳам топишмоқларда энг кўп қўлланадиган бадий усуллар - истиора ва қиёслашдир. Улар жуда кўп ҳолларда топишмоқнинг асосини ташқил қилади, зотан «поэтик образни манбалари ана шуларда»лиги бежиз эмас.

Топишмоқларда ифодаланган нарса ва ҳодисаларнинг кенглиги, топишмоқларнинг воқеаликни, ўзига хос бадиий шаклда тасвирлаши билан боғлиқ. Улар қандай яшашни ўргатган. Улар халқнинг маънавий тажрибасини сақлаш воситаларидан бири бўлган. Шунинг учун ҳам топишмоқларнинг мавзулари ғоят ранг-баранг, мазмуни жуда ҳам бой.[34.]

Уларнинг таржимасига келсак, ўзбек таржимашунослигида мақол - матал, ҳикматли сўзлар ва турғун бирикмаларнинг таржимаси ҳақида маълум даражада тадқиқотлар олиб борилган. Бу ерда Ғайбулло Саломовнинг «Тил ва таржима», «Таржима назариясига кириш», «Таржима назарияси асослари» китобларини, М. Содикованинг «Фразеологизмлар таржимаси», деб номланган китобларини мисол тариқасида келтиришимиз мумкин.

Ажойиб истиоралар, ёрқин қиёслашлар, образли ифодалар билан жилоланган ўзбек топишмоқлари қадимий қуёшли ўзбек ерининг жозибаси ва ўзига хослигини тасвирлабгина қолмай, фольклор асарлари силсиласида улкан эстетик қиммати билан халқ маънавий дунёси тараққиётининг хазинаси сифатида ҳозирда ҳам жамиятимиз яхлит маданий ҳаётининг муҳим тармоғи бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистонда қадимий ва истеъдодли халқнинг маданияти янада гуллаб яшнади. Аҳолининг барча табақалари фольклор асарларини тўплашга жалб қилинди. Б. Каримов, М. Афзалов, З. Хусаинов каби олимлар ўзбек топишмоқларини ўрганишга салмоқли хисса қўшдилар. Ўзбекистон Фанлар Академияси Адабиёт институти архиви фондида ўзбек топишмоқлари бўйича улкан материал тўпланди.

Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижодида миллий поэтика қонунлари ва топишмоқлари талайгина. Ўзга халқларда бўлгани каби ўзбек халқи ижодида ҳам бадиий нутқнинг қиёслаш, истиора, жонлаштириш, сифатлаш каби асосий кўринишлари бир мақсадга поэтик идрок қилишга, воқеаликни поэтик тасвирлашга бўйсундирган. Шунинг учун ҳам халқ топишмоқлари халқ бадиий асарларининг жажжи намуналари саналади. Уларда «бирор нарса асл

воқеаликнинг яширинилган нарса билан ўхшаш томонларига асосланган - бу нарса ўрнини топишмоқ алмаштира оладиган кўчма оладиган кўчма ифодалар» берилади. Шундай қилиб, топишмоқ аниқ нарса ёки воқеалик тушунчасини онгли равишда яширишга, сир *тутишига* асосланган кичик поэтик асардир.

Ўзбек халқи яратган топишмоқлари унинг ижтимоий ҳаёти ва турмушининг барча томонларини қамраб олади. Уларнинг катта қисми деҳқон меҳнати: деҳқончилик, полизчилик, уй юмушлари билан боғлиқ; топишмоқлар ўз қизиқиш доирасига ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини, уй хўжалигига оид кўплаб нарсаларни, халқ одатлари ва хислатларини ҳам қамраб олади. Масалан, полиз экинлари ва сабзавотларга оид топишмоқларни мисол тариқасида келтиришингиз мумкин.

Хўппа семиз
Бир туки йўқ. (Тарвуз)

Узоқдан ялтир юлтир
Ёнига келсам, қулфи калит. (Тарвуз)

Кўккина кўзин
Қуванда туриб семиради. (Тарвуз)

Жумбоқ қўйдим, жубин топ,
Юмалоқ бийнинг отин топ,
Таги қўйдим, тагин топ,
Толли бийнинг отин топ. (Тарвуз)

Зар-зар тўни бор,
Зарбдан паноҳи бор.
Урди пичоқни,
Уни не гуноҳи бор? (Қовун)

Бир уйнинг ичида тўрт кўрпача
Ейиғлик турибди.
Эшиги ҳам йўқ, тешиги ҳам йўқ.
Меҳмон келса очилади. (Қовун)

Хилла хилойим бор,

Жанда-кулохим бор. Бошимга урдилар пичок, Менинг не гуноҳим бор?	(Қовун)
Бозордан бир нарса ол, Ҳам ўзинг е, ҳам товуғинг есин, Ҳам молинг есин.	(Қовун)
Бухородан келган фил, Оркасидан тасма тил.	(Қовун)
Оппок, семиз, мойи йўқ Териси қалин, жуни йўқ.	(Ошқовок)
Пишмаганда мазали, Пишганда мазасиз.	(Бодринг)
Майда-майда узунчок Таши кўк, ичида зирачак	(Бодринг)
Қат-қат тўнли, Қарич бўйли.	(Карам)
Ер тагида олтин қозик	(Сабзи)
<i>Қизил</i> қиз ер остида Сочлари ер устида	(Сабзи)
Ияги ерга қараган, Соқоли осмонга қараган.	(Сабзи)
Паст-паст бўйи бор, етти кават тўни бор.	(Пиёз)
Ер тагига қоқилли бачча	(Пиёз)
Ер тагида оқ сочли бой ётар.	(Пиёз)
<i>Қирқ</i> кўйлаги бор, Бир тугмаси йўқ	(Пиёз)
Урмасдан йиғлатар.	(Пиёз)

Ўсимликлар дунёси.

Оғаси уйда қолар
Боласи бозор борар. (Мевали дарахт)

Кичкина декча,
Ичи мазаликча. (Ёнғоқ)

Кичкина тандирча,
Ичи тўла кулча (Ёнғоқ)

Уёғи тоғ,
Бу ёғи тоғ,
Ўртасида сариқ ёғ. (Ёнғоқ)

Усти заҳар, ичи тот,
Тошнинг ичи асал. (Ёнғоқ)

Пўсти қалин, қовоқдай,
Бели боғли танобдай,
Меваси сариқ ёғдай. (Ёнғоқ)

Икки тоғнинг орасида,
Бир туп янтоқ. (Бодом)

Ўзи кўм-кўк,
Юнги қип-қизил. (Олма)

Дум-думалоқ бўйи бор,
Паловда обрўйи бор. (Беҳи)

Осмондан тушди бир тугун,
Усти бахмал, ичи ун. (Жийда)

Бир онадан юз бола,
Юзови ҳам бўз бола. (Ток, узум)

Кичкина декча, Ичи тўла михча
Сариқкина тўни бор. Ичи тўла дони бор. (Анор)

Кичкина гумбаз ичида
Қизлар айлабди макон
Юзларида парда тутиглик,
Ҳар бирининг бағри қон. (Анор)

Ҳайвонот дунёси.

Сувдай чопади,
Манзилга етади. (От)

Қуён эмас, узун қулоқ
От эмас, тўрта туёқ. (Эшак)

Ўзи катта, думи калта. (Туя)

Бупон-бупон, Енги ямок,
Эски чопон. Дарди томоқ. (Туя)

Соқоли бор, мўйлови йўқ. (Эчки)

Сояда ётар, минг қўй боқар. (Ит)

Мўйлови бор, Соқоли йўқ. (Мушук)

Уйдаи жойни олар,
Сичкондан қўрқар. (Фил)

Туя десам катгакон,
Усти кенг, бир макон. (Фил)

Йўл-йўл тўни бор,
Одам қўрқар турки бор. (Йулбарс)

Келганда тўрт оёқ,
Кетганда икки оёқ. (Айик)

Далама-дала қидиради,
Қўй билан эчки ох уради. (Бўри)

Қашқир минган,
Эшак ўнгарган.
Эчки ҳайдаган

Туя етаклаган.	(Тулки)
Кечаси овда, кундузи уйда	(Бури)
Шохлари бор, кўчқордек, Бўйи мисли дарахтдек.	(Кийик)
Ўзи йиртиқ, лаби тиртиқ.	(Куён)
Ер тагида кубба игна	(Типратикон)
Токчама - токча, азамат хўжа	(Сичқон)
Қанотли, сут беради.	(Кўршапалак)
Қаноти бор учмайди, Куруқликда юрмайди.	(Балик)
Жони бор жондан, Сув ичар кўлдан, Кўзлари нурдан Териси пулдан.	(Балик)
Боши бору сочи йўк, Кўзи бору қошу йўк, Тангаси бор, пули йўк, Қаноти бор, учуви йўк.	(Балик)
Сассиқ кўлда ит хурар.	(Бақа)
Узоқ сойда ит хурар.	(Бақа)
Ховуз ёнида Султонбойвачча ўтиради.	(Бақа)
Сув бўйида поччам оти кишнайди.	(Бақа)
Ости тош усти тош, Ўртасида чандир бош.	(Тошбақа)
Тоғу тошларда тоштовок, Ичи тўла, туппи ёғ.	(Тошбақа)

Икки тобоқ,
Орасида қалшқалдоқ. (Тошбақа)

Ер устида ўрмалар,
Чопай деса чополмас. (Тошбақа)

Ер тагида хўл гаврон.
Эмаклаган тошни кўрдим,
Тошдан чиққан бошни кўрдим. (Тошбақа)

Ола қамчи уради,
Чумчукларни сувради.
Узун-узун из қолган,
Зар кокилли қиз борган.
Боши қалтироқ, кўзи ғилайроқ. (Илон)

Уй хўжалик асбоблари.

Аломат-а, аломат,
Ичи қизил қиёмат.
Қўл урдим,
Қуруқ чиқди (Тандир, нон)

Ўзи битта, қулоғи тўртта. (Қозон, тўрт)

Қулоғи қорнида, боши йўқ. (Қозон)

Қулоғи ичида учта беги қора (Ўчоқпоя)

Лайлак уяда, думи зиёда. (Чўмич)

Ҳакка дада, куйруғи зиёда (Қошиқ)

Бир хотин бор, болалари чоч-чоч,
Икки қўли доим бошида (Қошиқдон)

Ичи қора кўмирдай,
Тиши сариқ ишарадай,
Ўлтириши мулладай,
Қичкириши тайлоқдай. (Самовар)

Ўзи катта, кичикка эгилади. (Чойнак)

Ўзи турар жимгина,

Қулоғи бор биргина.	(Чойнак)
Рўпарада турибди, Юзи думалок, лўппи, Бир қулоғи бор, бир бурни, Бошига кийган дўппи.	(Чойнак)
Оналари токчада тушса, Болалари югуриб келади.	(Чойнак, пиёла)
Ҳамма кишини кўрганда, Лабини ўпкай.	(Пиёла)
Лаби лабимга тегса, Оғзим куяди	(Пиёла)
Меҳмон келди, Югуриб борди. Қўлига чиқиб, Лабини ўпди.	(Пиёла)
Қорни қортоз, Бурни буртоз, Отга минмас Пиёда юрмас.	(Обдаста)
Бораётганда от минар, Келаётганида туя.	(Кўза)
Қорни қопдай бўйни ипдай.	(Хумча)
Узун терак, ичи ковак.	(Қува)
Ўттиз умуртқаси йўқ, Қирқ қобирғаси йўқ. Шилиқ-шилиқ этади, Ўзи сира тўймайди.	(Меш)
Отаси оғзин очар, Боласи уриб қочар,	(Кели)

Кичкина митти, эчкини йиқитди. (Пичок)

Ишини битирди,
Эшик тагида ўтирди. (Супурги)

Эшик орқасида бели боғлиқ қул ётар. (Супурги)

Бели боғлиқ қулбача,
Томдан ўтин ташлайди. (Супурги)

Белин боғлаб уй ўртасида ўйнар. (Супурги)

Ётса турмас,
Турса ётмас. (Қон)

Ғишим йўлда йўрғалар,
Юрган йўли оқарар. (Совун)

Боради, боради,
Тангадай жойни олади. (Хасса)

Бир оёғим осиб турар,
Бир оёғим босиб турар.
Чол бозорга боради,
Бўз бозорга бормайди. (Тарози)

Анъанавий ўзбек топишмоқларида воқеалар асосан уй ёки ўтовларда кечади. Уларнинг саранжомлиги, саришталиги тўғрисида сўз боради. Яшаш жойидаги воқеалар эса ўзбекларга болалиқдан таниш бўлган ерлар тоғлар, чўллар, водийларда *бўлиб* ўтади.

Топишмоқлар фольклорнинг бошқа жанрлари билан маҳкам боғлиқ. Улар эпик асарларда тез-тез учраб туради. Ҳатто махсус топишмоқли эртаклар ҳам мавжуд. Бунда топишмоқлар эпик асарлар услубига мослашади. Асосан достон ва эртак қаҳрамонлари орасидаги диалогларда ишлатилади, яъни жумбоқли саволга асарнинг асосий қаҳрамонининг жавоби тарзида қўлланилади. Бундай савол жавобли топишмоқлар достонларда

қахрамонларнинг ақл-фаросатини синаш, маълум шартлари бажаришда, қобилиятини билишда ишлатилади:

У нимадир, ҳаводаги дудланган?
У ниманидир, ер юзини сув олган?
У нимадир, орқасида оғзи бор?
У нимадир, ўртасида мағзи бор?
У нимадир, сув ичида жони бор?

Булут бўлар ҳаводаги дудланган,
Емғир бўлар ер юзини сув олган,
Тегирмондир орқасида оғзи бор,
Буғдой бўлар ўртасида мағзи бор,
Балиқ бўлар сув ичида жони бор.

Бу хил савол жавобли топишмоқлар «Ошиқ Ойдин», «Ошиқ Алванд», «Хирмон дали», «Ёзи билан Зебо» дostonларида, Махтумқули ва Дурди қилич айтишувларида тез-тез учраб туради.

Масалан: Савол-жавоб.

Махтумқули - У нимадир, қизил ва кўк ўсади?
У нимадир, оёғи йўқ, босади?
У нимадир, етти дарё кезади?
Шоир бўлсанг, шундан бизга хабар бер!
Дурди шоир- У экиндр, қизил ва кўк ўсади,
У илондр, оёғи йўқ босади,
У балиқдр-етти дарё кезади,
Биздан салом бўлсин, жавобимиз шу!
Махтумқули - У нимадир, ёқаси бор, ёни йўқ?
У нимадир, қаноти бор, одам ютар, жони йўқ?
Шоир бўлсанг, шундан бизга хабар бер!
Дурди шоир - У кафандир-ёқаси бор, ёни йўқ,
Қапалақдр-қаноти бор, қони йўқ,
Қора ердир-одам ютар, жони йўқ,
Биздан салом бўлсин, жавобимиз шу!

Махтумқули - У нимадир, дарвозасиз қалъадир?
У нимадир, деразасиз бинодр?
У нимадир, бир-биридан аълодр?
Бир бўлсанг, шундан бизга хабар бер!
Дурди шоир- У кунгайдир,- дарвозасиз қалъадир,
У қабрдр-деразасиз бинодр,
У ой -кундр бир-биридан аълодр.
Биздан салом бўлсин, жавобимиз шу!

Маҳтумкули у нимадир, емадилар-тўйдилар?
 У нимадир, улуғ кунга куйдилар?
 У ким эди, товонидан сўйдилар?
 бир бўлсанг, шундан бизга хабар бер!
 Дурди шоир-У дийдордир-емадилар, тўйдилар,
 У номоздир-қиёматга қўйдилар,
 Насимийни товонидан сўйдилар,
 Биздан салом бўлсин, жавобимиз шу!
 Маҳтумкули - У нимадир, етти ўлка кезади?
 У нимадир, бедил бир зот эзади?
 У нимадир, одам каби сезади?
 Бир бўлсанг, бугундан бизга хабар бер!
 Дурди шоир - У чўпондир-етти ўлка кезади,
 У қуюндир-дарахт белин эзади,
 Бедор отлар одам каби сезади
 Биздан салом бўлсин, жавобим шу!
 Маҳтимкули-У нимадир, тупроқ узра суринмас?
 У нимадир, одамларга кўринмас?
 У нимадир, ҳеч бир тунга бурканмас.
 Бир бўлсанг, шундан бизга хабар бер!
 Дурди шоир - Эронлардир, хор-зор бўлиб суринмас,
 У балодир-келса кўзга кўринмас,
 Ёлғон гурунг ҳеч бир тунга бурканмас,
 Биздан салом бўлсин, жавобимиз шу!

«Алпомиш» достонининг Пўлкан шоир айтган вариантида Барчиннинг жумбоғига Алпомишининг берган чиройли жавоби мавжуд.

Топишмоқлар эртақларда ҳам қаҳрамонларнинг ақл-фаросатини, серфаҳмлигини, аччиқ ҳаёт тажрибаларини бошдан кечирганлигини билиш мақсадида ишлатилган. Улар тузилиши жиҳатидан эртақ услубида айтилади. Масалан, «Подшо билан донишманд чол» эртагида балиқчи чол билан подшонинг ўрталаридаги сирли савол-жавоб топишмоқ формасида келади:

Подшо:-Ха, ота, тўртни учга урмаганмидингиз, қишда балиқ овлаб қолибсиз?-деди.

Чол-Тўртни учга уришга урдим-а, ўттиз икки қўймади-да деб жавоб берибди.

Бу савол жавобнинг шарҳини вазирга нисбатан меҳнаткаш чолнинг донолиги, ҳозир жавоблиги, ҳаёт машаққатини тортган тажрибали киши эканлиги билиниб туради:

Ҳурматли вазим, подшонинг тўртни учга ўрмадингиз дегани йидда тўрт фасл бор, шунинг уч фаслида, яъни баҳор, ёз, кузда яхшилаб меҳнат қилиб, питақда еб ётсангиз бўлмасмиди, дегани. Менинг ўттиз икки қўймади, деганим эса, уч фаслда топганларимни ўттиз икки тиши еб битирди, деганим бўлади. Биз гаплашаётганда сиз хайрон бўлиб қолдингиз. Подшо буни дарров сизди ва сизга ишора қилиб, бир ғоз юбораман, патини юла оласизми, деб мендан сўради. Мен айтганингиздан зиёда қилиб юламан, дедим. Уша ғоз сиз эдингиз. Мана менинг олдимга келдингиз ва бу сир эвазига мол-дунёнингизни бердингиз.

Яна бир эртақда подшо одамлари билан мувофақиятсиз овдан сўнг, йўлда учратган боланинг уйига меҳмонга боради. Меҳмондорчиликдан сўнг подшо боладан нечта қўй сўйганлигини сўрабди.

Шунда бола:

Бирини топмадик, шунинг учун иккени сўйдик,-деб жавоб қайтарибди. Подшо таажжубланиб гапнинг маъносини сўрайди. Шунда бола шундай жавоб берибди: -Бизнинг бир бўғоз совлиғимиз бор эди. Бошқа бир қўй тополмай шу бўғоз қўйни сўйдик. Ўзини сўйгандан кейин, боласи ҳам ўлди. Ана, иккисини сўйдик, деганнинг маъноси шу». подшо болани яхшилаб сийлабди.

Подшо уйланмоқчи бўлган қиз подшога қалинимга:

Ўнта улок,
Йигирмата бўри,
Ўттизта йўлбарс,
Қирқта тулки,
Элликта нўхта,
Олтмишта ахта,
Етмишта сарғалдоқ,
Саксонта чақалоқ,

Тўксонта тумалоқ,
Юла жумалоқ берсин.
Ва шу сўзимнинг маносини айириб берсин дебди.

Бу топишмоқнинг маъносини подшо кишининг хаётига боғлиқлигини айтади. Киши:

Унда улоқдай бўлади,
Йигирмада бўридай бўлади,
Ўттизда йўлбасрдай бўлади,
Қирқда тулкидай бўлади,

Элликда нўхталанган отдай
Ақли расо бўлади,
Олтмишда ахталанган отдай қайтиб қолади
Етмишда саргалдагдай тилда бору далда ҳеч нарса бўлмайди,
Саксонда гўдак боладай бўлиб қолади,
Тўксонда уйдан чиқмай думалоқ бўлади,
Юзда бергилигидан наргилиги ўнгайлироқ бўлиб қолади.

Ва шундай қилиб топишмоқнинг маъноси ечилади. Подшо қизга уйланади.

Достон ва эртакларда ишлатилган топишмоқлар асарнинг ғоявий мазмунига сингиб кетган бўлади ва воқеаларнинг ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатади.

Топишмоқ айтишнинг муайян тартиб-қоидалари мавжуд, Топишмоқнинг жавоби топилиши билан кетма-кет айтила беради. Агар топишмоқнинг жавобини топа олмаса, ўтишида «шаҳар» талаб қилинади. Топишмоқ айгувчи топишмоқ жавобини айта олмаган, «шаҳар берган» кишини маълум вазифани бажаришга мажбур қиларди. Сунг, «Сен топмасанг, мен топий, унинг узи...» деб жавобини айтарди. Бунда топишмоқ атувчи билан топувчи уртасидаги <<сотдим-олдим>> типидagi савол-жавоб характерлидир. Топишмоқ жавобини топа олмаган шахсни изза қилишда иборат «сотдим-олдим» диалогига, худди топишмоқдагидек,

предметларнинг бир-бирига маълум томонлари ухшатилади. <<Сотдим-олдим>>да кишиларнинг образли фикрлаши топишмоқнинг узвий бир қисми бўлиб давом эттирилади: [23.9.`]

- Сотдим.
- Олдим.
- Тамани?
- Кулингни.
- Нима қиласан?
- Паншаха қилиб хирмон совураман.

Топишмоқ айтувчи каноат ҳосил қилгунча шу тарика савол-жавоб давом этади. Жавоб топа олмаган шахснинг деярли барча тана аъзолари «сотиб олинади». «Сотдим олдим»да кишининг кўзини-жин чироққа, бурнини -хуштакка, бошини - тошга, оғзини - ўрага ва бошқа аъзоларини турли-туман нарсаларга ўхшатиб, масхара қилинади.

Кўришиб турибдики, топишмоқ айтилиши халқнинг ўзига хос кунгил очиши, хурсанчилик қилишининг бир йулидир.

Турли-лоп-лод, эгри соп-соп,
Икки диқилдинг, бир ишпилдин.
Баради лук-лук, келади лук-лук.

Туя ҳақидаги бу топишмоқда туянинг юриши, бесунакай, кўпол гавда тузилиши, кичик ва калга кулоклари, думи, юргадигошг тарифи билиб, асосий предмет-туя яширилган. Бундаги тавсиф ҳазил-мутойиба, кулгига сабаб булади.

Топишмоқ айтиш орқали даврада ажойиб хушчакчаклик, рухий кутаринқилик пайдо бўлади. Топишмоқларнинг яхши биладиган кексаларнинг гувоҳлик беришича, топишмоқ айтиш кечалари жуда марокли утган, айникса, ёшларга тарбиявий-таълимий жихатдан катта фойда етказган.

Топишмоқлар тузулиши жихатидан баъзан насрий, кўпчилик ҳолларда шеърий шаклда бўлиб, уларда маълум мусикийлик, зарб, турок, вазн, кофия каби шеъриятнинг формал талабларига амал қилинган.

Кофия, вазн топишмоқ енгил силлик, ихчам, охангдор эсда коладиган
бўлиб тузилишини таъминлашга хизмат этади. Масалан:

Турт оёкли,
Темир туёкли.

(От)

Топишмоқлар бир савол-жавобли (бир предметли) бўлиши билан
бирга, кўп савол-жавобли (кўп предметли) ҳам бўлади. Бундай топишмоқлар
кўпчилик холларда яхлит шеърий парча тарзида тузилади.

Тоғда талаймонни кўрдим,
Сувда сулаймонни кўрдим,
Тузсиз пишган ошни кўрдим,
Юяалаб ётган тошни кўрдим.
(Бўри, балик, сумалак, тошбақа)

Тагитогора,

Усти ногора,

Юз минг чечак,

Вир гули лола (Ер, осмон, юлдузлар, ой)

Еирпалак,

Бирпалакда,

Ун икки хандалак,

Бу хандалакнинг ун бирини еб,

Биттасини ея олмади. (Йш, ун икки ой, бир ойруза)

Баъзан топишмоқларнинг бир нечаси назм ипига тизилганидаек бўлади
ва уларнинг жавоблари ҳам шу тарзда бўлиши талаб этади:

Калган учи калтирок, уни топинг, дилбарим,
Игна учи илтирок, уни топинг дилбарим,
Сассик кулда ит хурар, уни топинг дилбарим,
Такир-тукур такравон, уни топинг тдилбарим,
Ичидаги мехрибон, уни топинг дилбарим.
Бунинг жавоби шеърий формада куйидагича бўлиши керак
Камиш учи калтирок-шамол дегани эмасми,
Игна учи жггирок - ут дегани эмасми,
Сассик кулдаит хурар - сув бақаш эмасми,
Такир-тукур такравон-бепшк деган эмасми,
Ичидаги мехрибон-бола деган эмасми.

Чангарокда куш чирок,
У не бўлди, болкантуз?
Уиустида, сари ей,

У не бўлди, болкантуз?
Ховузи бор, суви йўқ,
У не бўлди, болкантуз?

Катор-катор кора нор,
У не бўлди, болкантуз?
Уи ортида куш терак,
У не бўлди, болкантуз?
Жавоби куйидагича бўлада:
Чангирокда куш чирок,
Куз дегани ?
Пустила сари ей,
Кош дегани эмасми?
Зарно ерда куш тула,
Бурун деган эмасми?
Ховузи бор, суви йўк,
Огиз деган эмасми?
Катор-катор кора нор,
Соч дегани эмасми?
Уй ортида куш терак,
Соч урими эмасми?
Яна бошқасини келтирсак
Узор ерда ут куюр-о?
Ани топинг, Ахлонтоз.
Сассик жойда ит хурар-о,
Ани топинг, Ахлонтоз.
Чорбогимда жуф чинор-о,
Ани топинг, Ахлонтоз.
Эшигимда куш мунгиз-о

Ани топинг, Ахлонтоз.
Кора толим бутоксиз-о,
Ани топинг, Ахлонтоз.
Оккинакузим суяксиз-о,
Ани топинг, Ахлонтоз.
Унинг жавоби куйидагича бўлади:
Узок ерда ут куюр-о,
Бури куш, ойимкиз.
Сассик жойда ит хурар-о,
Курбақалар, ойимкиз.
Чорбогимда жуф чинор-о,
Ога-онанг, ойимкиз.
!^пигимда куш мунгиз-о
Ини-оганг, ойимкиз.
Кора толим бутоксиз-о,
Корасочинг, ойимкиз.
Оккина кузим суяксиз-о,
Куш аноринг; ойимкиз.

1.2. ИНГЛИЗ ТОПИШМОҚЛАРИНИНГ ЛИНГВО ПРАГМАТИК ТАҲЛИЛИ.

Инглиз топишмоқларига келсак "World book" китобига асосланган холда топишмоқ узида туб мохиятли яширинган маънони камраб олган савол ёки хикоядир. Хозирги кунда топишмоқлар вақтичоклик манбаидир. Улар кўпрок кофияга келтирилган жумбок шаклида бўлади. Шундай топишмоқдан мисол келтирсак:

«What has four wheels and flies?»

«Ниманинг турт гадцраги ва канотлари бор?»

Бу топишмоқда flies-сўзининг икки маъноси борлигини билганимиздан сунг жумбок ечилади.[8.56.]

fly - учмоқ, канот.

Яна бир кенг тарқалган топишмоқ турининг ечими берилган саволда мумкин бўлган, лекин кутилмаган жавобга боғлиқ бўлади.

Масалан:

«Where does an elephant go when he wants to lie down?»

«Anywhere he pleases?»

Топишмоқ кулгили ва ажойиб.

Топишмоқлар аслида қадимда фалакдан келган фармонлар билан узвий боғлиқ. Халқ буни фақат махсус билимли инсонлигина тушуна олади деб ҳисоблашган. *Антик* даврда Грецияда оракул оракул-антик даврда гуё ҳар қандай саволга тангри номидан қатъий жавоб берувчи шахс деб номланувчи рухоний ва қохинлар «танфи» фармонларини кўпрок топишмоқ (жумбок) тарзида ифодалашган. Грек мифологиясидаги энг машҳур жумбок-Одининкснинг Зибис фуқароларида сураган топишмоқдир. У қуйидагича:

«What has one voice becomes four-footed, two-footed, and three footed?».

Жасур Одипус жумбокнинг ечимини қуйидагича ифодалаб беради

«Man, who crawls on all four legs as a baby, then walks on two legs as an adult, and finally needs a cane in old age.»[9.34.]

Ўрта асрларида топишмоқ ёзишдан шоирлар завқланишган. Масалан, ўша даврларда ёзилган «Exeter Book» деб номланган китобда 100га топишмоқ берилган. Топишмоқлар тахминан 700-йилланинг бошларида инглиз тилининг дастлабки шакли бўлмиш Қадимги инглиз тилида ёзилган. Бу топишмоқлар буронлар, кемалар, пиволар, китоблар ва лочинлар ҳақидадир. Айрим топишмоқлар содда куринсада аслида уларни тушуниш кийин. Хар холда топишмоқлар уша даврдаги табиат ҳодисалари ва кундалик ҳаёт билан узвий боғлиқ бўлишини таъминлаган. Айни халқ вақтичоғлиги учун мулжаллаб дастлабки босмадан чиқарилган китоблардан бири - ҳам топишмоқлар тўпламидир.

Топишмоқлар туплами бўлмиш «Кизикарли саволлар» («Amusing quistions») китоби 1511 йидда матбаачи Винкин де Ворде томонидан Англияда чоп этилган. Англияда чоп этилган «btonpty Dumpty» каби болалар шеърий асарлари илгари яратилган қадимий тоғшшмоқлардир.

Инглиз топишмоқлари шеърий ва савол тарзидаги турлари кенг тарқалгандир. Улар тегишли бўлган мавзуларига қараб ҳам гурухланади.

Масалан сизга қуйидагиларни ҳавола этишим мумкин. Аввало мактаб ҳақидаги ва унта тегишли Жихозлар ҳақидаги топишмоқлар кизикарлидир.[10.12.]

Riddles about school. [11.34.]

What tble has no legs?

(A tirne-table)

I amused to drown lines with,

I am long and white and thin.

On my face black figures shine,

Try you must my name define.

(A rules)

Look at the lines on my wrinkled old face

The land where you live you can you can easili trece.

And see where each netion has got it's own plase.

(A map)

In my house there is a smaller house with windows and,
Doors and only one person living in it Knowledge.
(A bookcase)

I know everything,
I teach everybody.
But to make friends with my
You must first learn.

(A book)

He is not French, he is not greek,
He tells us how to write and speak,
But in a language not our own
Which none of us could do alone.

(A teacher)

What word of three syllables contains twenty-six letters ?
(Alphabet)

What is it that gives light to the world although it is black ?
(ink)

A black fellow in a wooden cloak,
Wherever he turns his nose
He makes a black mark

(A pencil)

What is it that can carry a message
To anybody in any town?

(A letter)

What is it you keep in your schoolbag
And that shows how you learn your lessons.
(Your day-book) Calendar Riddles.

Fat and day, on a winter's day.
He came here with us to stay.
When he grew both sad and thin,
We brought his younger brother in.
People meet the guest with cheer,
For he brings another year.

(A calendar)

A little old woman with twelve children;
Some short, some long, some cold, some hot.
What is it

(A year)

There are twelve brothers,
Who march in single file,
But can never overtake one another.

(12 months)

Which is the strongest day of the week?
(Sunday, because the rest are week days)
(Сўз уйини - week - ҳафта Weak - кучсга)

What is it that never was, never will be and yet is?
(Today)

Can you name five days of the week without Mentioning Sunday, Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday or Saturday?
(Today, yesterday, the day fore, tomorrow, the day after tomorrow)

What is it that everybody has seen, but can never see again?
(Yesterday)

Nature requires five,
Custom gives seven,
Laaness takes nine,
And sloth takes eleven.

(I-fours of sleep)

Riddles about Clothes and Other Things.
When you come in, take it off, but when
you go out, you put it on a peg near the door.

(A coat)

Two little boats without any sails,
With ten passenger on board.
They do not on river or sea,
But travel on dry land
All day boat pass to and fro,
But at night they both empty.

(Shoes)

By day-ahoop,
At night-a snake.

(A belt)

Two shafts behind the ears,
Two wheels in front of the eyes,
And a little saddle on the nose.

(Speactacles)

What do you find easiest to part with.

(A comb)

Five cupboards, but only one door.

(A glove)

It's true, I have both face and hands,

And move before your eyes;
Yet when I go, my body stands,
And when I stand, I lie.

(A clock)

Four legs, but not a beast.
Fuul of heathers, but not a bird.

(Abed)

What is it that doesn't ask questions,
But must be answered.

(A telephone)

A flower planted in the hand,
That blossoms when it rains.

(An umbrella)

It swems to and ko
On a white see.
It leaves a slnooth seeface
Quit pleasant to see.

(An iron)

Who is very long and then with a big and heavy head?

(A hammer)

Whot is it which wors when it plays, and plays when it wors?

(A fountain)

Whot is light as a feather
As round as a ball
Yet a hundred men could not carry it?

(A bubble)

Riddles about Parts of Body.[13.56.]

A little ball can reach the sky.

(An eye)

What has an eye, but cannot see?

(A needle)

What kind of teeth cannot bite?

(The teeth of a comb)

When is a mouth not mouth?

(When a box of sweets mares it water)

When is anail not fingernail ? (When it is an iron nail)

It always beats and hops ;
It never sleeps or stops;
Life- long we dont part
Wfith our little.. (heart)

A thick forest whoch grouas as fastas it is cutcloun.
(Hair)

What goes all over the house,
But touches nothing ?

(Your voice)

Riddles about Relatives.[14.4.]

A person loored at a portrait and said:

« Sisters and brothers have I nane,
But the man in the partrait
Is my father's son"

(I)

Two people are waking along the streer. O ne says :
"This is my father'shouse, but I am not his son.
Who is the spear?

(Hs father daughter)

Thrd taxi -drivers had one brother, hut this brother had no
brother of his own. Why

(He had three sesters)

If your aunt's brothers is not your uncle,
What relation is he to you?

(Father)

There lived three workers who had a brother
called John However John himself had no brothers

(He had sisters)]

Riddles about Nature [15.23.]

A blue sheet which covers the whole world
Whotisit?

(The sky)

I have a little sister,
Her name is Pretty Peep,
She wodes in the waters
Deep, deep, deep?
She climbs up the mauntains
Ugh, hogh, high;
My poor little sister,
She has but an eye?

(The Sun and the Moon)

Hck-amore, Nock-a-more
On the ritchen floor,

All the kichen floor;
All the horses, all the men,
Cauldn't drive Hick -a -more, Hack -a- more,
Off the kitchen floor.

(Sunshine)

A thousand thereads, ten thousand threads,
They fall in to river
And are never seen again

(Pain)

When leat, I live ;
But when I dri nk, I die
What ami?

(Fire)

What is it that aluays goes with a railway train is not there when the train stops, is
no use to thtrain, and get the train cannot go without it?

(Noise)

What can you see with your eyes shut?

(A dream)

What goes quicker than the wind and the train

(Thoughts)

It flows, but cannot flow out. It runs, but connot run out

(A river)

It's so weak that a little wind can move
It's so strong that you can out it with
A knife and leave no trak

(Water)

Riddles about Trees and Plants [16.34.]

In spring you're glad to seeme,
In summer I keep you cool
In autumn I giveyou food
In wanter I keep you warm

(An apple -tree)

In whot tree does a crow sit when it is raining?

(In a wet one)

What shoots without a gun?

(A plant)

What house is built Without hands or an axe?

(A nest)

Riddles about Animals and Birds.[17.45.]

What animal sleeps all the winter its head hanging down?

(Bat)

The animal that has a red bushy tail is a

(Fox)

Furry and puny With long whiskers.

(A cat)

What animal sleeps all the winter with its head hanging down?

(Bat)

The animal that sleeps all winter in a den is a...

(Bear)

The animal that has long hair around its neck is a...

(lion)

The animals that has a beautiful yellow skin with black stripes is a

(Tiger)

The animals that has a pouch in which she carries her babies is a

(Kangaroo)

The animals who can go without food and water for a long time is

(Camel)

The animal that has a horn on its nose is a...

(Rhinoceros)

The animals that has a long trunk is a...

(Elephant)

A little fellow Dresses is grey,

Hops here and there

And never goes away.

(A sparrow)

It sleeps in the day-time,

It flies at night

And frightens passers - by.

(An owl)

A clever workman who builds a house
Without a brick or beam,
Its snow white walls have no windows and door,
But can be pulled down and made into clothes.

(A sUKWorm)

Riddle about Fruit,

Vegetables and Different Food-stuffs. [18.12.]

I sit in a tree, round as a ball, red as blood, sweet as honey.

(A cherry)

A golden girl sits in the sunlight
Do you know her?

(A carrot)

Little old old uncle, dressed in brown.

Take off his coat...

How the tears run down!

(An onion)

What house has many people inside, but neither windows nor doors?

(A cucumber)

Come and drink at my spring.

Green walls are all around it, shiny black stones inside.

(A water-melon)

What does one half of an apple resemble?

(The other half)

Clean, but not water;

Sticky, but not tar;

White, but not snow,

Sweet, but not honey.

What is it?

(Milk)

What is white outside and yellow inside?

(An egg)

White as snow,

Sweet to all,

But when it gets into the mouth,

It disappear.
They do not eat me alone,
But cannot eat without me.
What am I?
There is a little green house;

And in the little green house.
There is a little brown house;
And in the little brown house.
There is a little yellow house;
And in the little yellow house.
There is a little white house;
And in the little white house
There is a white little heart.

(Sugar)

(Salt)
(A nut)

Riddles about words and letters. [23.3.]

What is the word, the first two letters of which stand for a man, the first three for a woman, the first four for a brave man and the whole for a brave woman?

(A heroine)

Why is the word thousand like the Sahara desert?

(Because both contain sand)

What is the longest word in English?

(Smiles, because there is a mile between the first and the last letters)

What is that which occurs twice in a moment, once in a minute and not once in a thousand years?

(The letter m)

The beginning of evening.

The end of time and space,

The beginning of every end, And the end of every place.

(e)

The poor have two,
The rich have none,
Millions have many,
You have one

(o)

With d and f I am at home,
With o and s I am at the sea; find us?

(Door, floor, oar, shore)

Which letter of the alphabet goes all round Great Britain?

(The letter c)

How could you make a tea-table into a food?

(By taking away the letter t, for it is eatable then)

What and Why?

What match can't be put in a match-box?

(a football match)

What star is not seen in the sky?

(A film star)

What man cannot live inside the house?

(A snow man)

What can you drop without losing anything?

(A bad habit)

When is a fool wise?

(When he is silent)

Why is a fishmonger never generous?

(Because his business makes him sell fish, to sell fish-балик сотмок)

What belongs only to you, and yet is used more by others than by yourself?

(Your name)

Why is the Atlantic Ocean like a small boy?

(Because both are constantly moving)

Why are little boys and girls so expensive?

(Because they are so dear)

What is a button?

(A small event that is always coming off)

What is the night-watchman doing when a sparrow is sitting on his cap?

(He is sleeping)

What question cannot be answered 'yes'?

(Are you asleep?)

Puzzles-boshqotirmalar [15.5.]

Two geese before a goose,
And two geese behind a goose

And one goose in the middle
How many geese in all?

(Three: one behind the other in a row)

A Fish Question.

Ten. Fish I caught without an eye,
And nine without a tail,
Six had no head, and half of eight
I weighed upon a scale.
Now who can tell me,
As I ask it,
How many fish were in my basket?

(None)

How many apples can you eat on an empty stomach?

(Only one)

1.3. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДАГИ ТАРИХИЙ ТОПИШМОҚЛАР ТАҲЛИЛИ (ЧИСТОН ҲАҚИДА)

Топишмоқлар халқ оғзаки бадиий ижодининг Қадимги тури сифатида ёзма адабиётга баракали таъсир курсатади. Шарқ адабиёти, жумладан, ўзбек адабиётида чистон, тарих, муаммо, мувашшах каби лирик жанрларнинг пайдо бўлишида топишмоқлар муҳим роль уйнади. Ўз навбатида ёзма адабиётлар ҳам жуда кўп топишмоқларнинг пайдо бўлиши ва эл орасига кенг тарқалишга сабаб бўлади. Ўзбек топишмоқлари уз жозибаси билан, бошқа халқлар топишмоқларидан ажралиб турар экан. Хўш инглиз топишмоқлари қандай экан, келинг куриб чиқамиз.

Топишмоқлар халқ оғзаки поэтик ижодикинг кичик жанри сифатида ҳар бир халқ ижодида ўз аксини топган. Шундай экан дунёдаги ҳар бир халқнинг ўзига хос ва ўзига мос фольклори ва фольклорнинг жанрлари мавжуддир. Биз қуйида Британ Америка, Ирланд, Герман ва бошқа халқларнинг шунингдек, фольклорнинг жанрлар рўйхатини келтиришимиз мумкин.[23.67]

Kinds of Folklore.

Ballad	Limerick
Dancing	Mythloge
Eric	Nursery rhyme
Fable	Proverb
Folkart	Riddle
Folk dancing	Romance
Folkmusik	Romance

AMERICAN FOLKLORE AND LEGEND —

Alden, Gohn and Priscilla	Henri, Gohn
Appleseed, Gohnny	Games, Gesse
Bass, Sam	Gones, Casey

Billy the Kid
Caffite, Gean
Boone, Daniel
Pecos Bill
Bunyan, Paul
Rip Van Winkle
Crockett, Daun
Smith, Gohn

Fink, Mike
Frietehie, Barbara
Alfred Bulltop
British folklore and legend

Allen, Barbara
Holy Grain
Beowulf
Brownie
Bruce, Robert
Brut
Davy Jones
Excalibur
Galahad, Sir
Godiva, Lady
German folklore and legend

Brunhild
Eulenspiegel, Till
Faust
Grimm's Fairy Takes
Lorelei
Mephistopheles
Munchausen, Baron
Irish folklore and legend

Banshee
Harney Stone
Cuchulainn
Other folklor and legend
Abominable Snawman
Aesop's fables
Amadis of Gaul
Arabian Nights
Qd, The
Don Juan

Kidd, William Hack beard
Magarac, goe Buffalo HI
Pocahontas Carson, Kit
Sacagawea Fobold Feboldson

Standisk, Mies
Stormalong,

Guy of Waaarwick Arthur, king

Lancelot Sir
Launfal, Sir
Loch Ness Monster
PeterPan
Rob Roy
Robin Ffood
Round Table
Turpin, Dick

Mbelungenlied
Mx
Pied Piper of Hamlin
Siegfried
Tannhauser

Fin Mac Coll
Giant's Causeway
Shamrock

Jack Frost
Moon
Mother Goose
Roland
SantaQaus
Storyfdling

Dragon

Tell, William Fairy

Werewolf

Flying Dutchman

Winkelried, Arnold von Fountain of Youth

Gilgamesh, Epic of Grome

Шуни хулоса қилишимиз мумкинки бу халқ оғзаки поэтик ижоди жумласига халқ авлоддан авлодга қолдирадиган эътикодларни, урф-одатларни киритиш мумкин. Кўприна халқ оғзаки поэтик ижоди-балладалардан, халқ эртакларидан, кисса ва афсоналардан ташқил топали. Шунингдек, у яна рақамларни, ўйинларни, болалар шеърларни, мақол ва топишмоқларни, иримлар ва диний байрамларни ўз ичига олади.

ИККИНЧИ БОБ

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТОПИШМОҚЛАРИНИ ЎХШАШ ВА НОЎХШАШ ТОМОНЛАРИ ТАҲЛИЛИ.

2.1. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТОПИШМОҚЛАРИНИ ЎХШАШ ВА НОЎХШАШЛИГИ ТАҲЛИЛИ, МАВЗУЛАР МУШТАРАКЛИГИ

Халқ оғзаки поэтик ижоди инсоният тарихи каби қадимийдир. Дастлабки одамлардан қолган ёзма едгорликларда фольклор изларни фаҳимлаш мумкин. Одамлар ёзиш усулини такомиллаштириб олингач, улар халқ қиссаларни ёзиб ола бошладилар. Фольклор жуда кўп тури одатда оғиздан-оғизга ўтади. Ҳозирги кунда ёзуви йўқ халқлар бор. Бирок улар ўзларининг халқ кўшиқларини, қиссаларини ва фольклорнинг бошқа турларни ёддан билишади. Фольклор баъзан таклид орқали ҳам тарқалади. Масалан, болалар арқонда сакраш ва туптош каби уйинларни бошқа тенгдошларидан қузатиш ва таклид қилиш орқали урганишган. Фольклор яна халқларнинг бир жойдан иккинчи жойга қочиши натижасида ҳам тарқалган.

Масалан, 1500-1800 йиллар мобайнида минлаб ғарбий африкалар ғарбий Хемисфирга қул қилиб олиб қилинган. Қуллар Ананси деб номланган айёр ургимчак ҳақидаги ғарбий Африканинг бир неча халқ эртакларни чупчак қилиб айтиб юришган. Янги Дундаги ҳаёт таъсирида ўзгаришига учраган ургимчак Ананси ҳақидаги хикояларни қуллар томонидан айтиш давом эттирилган. Бугунги кунда негрлар фольклорида ғарбий Африкада ҳам, Карребиан ҳудудида ҳам ўргимчак Ананси машҳур тинимдир.

Халқ оғзаки поэтик ижодининг келиб чиқиши. 1800 йилларда олимлар қадимдд фольклордан жамиятнинг барча аъзолари баҳраманд бўлишган деб ҳисоблашган. Қадимги халқларнинг жуда кўпчилиги умумийликда ҳаёт кечиришган. Асрлар давомида одамларнинг катта қисми шаҳарларга қочишган ва ту сабабли кўпгина халқ одатларининг аслий қуриниши ўзгарган. XIX асрда яшаган олимларнинг таъкидлашича, халқ оғзаки поэтик ижоди саводсиз деҳқонлар томонидан сақлаб қолинган, чунки уларнинг ҳаёти фақат юз йилда ўзгаришга учраган ҳолос.

Икки немис ака-ука Якоб ва Вильгелм Гриммлар йирик фольклор олимлардан эди. Ака-укалар 1807-1814 йилларда Германиянинг Кассел кишлоғи яқинида истикомат қилувчи дехонлардан халқ эртакларини ёзиб олишган. Эртакларни туплаш билан Гриммлар бугун олмон халқининг меросини сақлаб қолишга ишонишган. «Гримм эртаклари» номи билан машхур бўлган. бу эртакларнинг айрим қуринишларини Европада, Яқин Шарқда, Осиёда ҳам учратиш мумкин.

Хозирда олимлар ҳар қандай бир гуруҳ одамларнинг қаида биргина умумлаштирувчи омилини - фольклор деб ҳисоблашади . Бу омил Озарк тоғларидаги ҳудудий фальклор қаби географик; яхуций фольклори қаби лийний; кавбойлар фольклори қаби касбий; ёки 1фланд-Америка фальклори қаби этник бўлиш мумкиню

ФОЛЬКЛОР ВА ЖАМИЯТ: Фольклор жамиятнинг муносабатлари ва юксак орзу-истакларини акс этирадиУ жамиятнинг хақикий хаётдаги эртаклар ва аёлларнинг урнига қандай муносабатдалигини намоён этади. Масалан, гарб мамлакатларининг туй урф-одатига кура куёв келини уй остонасидан дастлаб кулида кутариб олиб утади.

Кўп асрлик халқ донишмандлигининг дурдоналари -толпишмоқлар инсон идроқи, кузатувчанлиги поэтик тасаввур обилятини устирувчи аклнинг кувнок уйини, маънавий дам олиш воситасидир Топишмоқлар ҳақида баҳоли кудрат иш олиб борган М. Абдурахимовнинг “Ўзбек топишмоқлари” китобида топишмоқлар улар тегишли бўлган мавзу асосида тартибга келтирилган.

Улар қуйидагича:
Анъанавий топишмоқ
Табиат. Табиат ҳодисалари.
Одам ва унинг аъзолари.
Хайвонот дунеси.
Парранда ва кушлар.
Хзшоротлар.
Уоимлик дунеси.

Полиз экинлари ва сабзаёт.
Озик овкатлар.
Мехнат, иш куроллари
Уй-жой ва унта тегишли жихозлар
Уй хужалик асбоблари.
Олов, тугун, чирок
Кийим-кечак, безак ва тикувчилик асбоблари.
Китоб ва езув.
Чолгу асбоблари.
Уйинлар ва уйинчоклар.
От асбоблари ва йул
Кема ва курол яроғлар.
Хар-хил топишмоқлар.
Бундан ташкари эртакли топишмоқлар, хазил суроклар ва сўз ўйини кабилар
мавжуддир.

Энди инглиз топишмоқларига келсак. Т.А. Соловьёванинг 300 Riddles for school» китобида куйидаги турдаги топишмоқлар ўз аксини топтан:

Riddless about School.
Calendar riddless.
Riddless about Clothes and Other Things.
Riddless about Parts of Body
Riddless about Relatives
Riddless about Nature
Riddles about Trees and Hants
Riddles about Animals and Hrds
Riddless about Fruits, Vegetables
Different Food-Stuffs
Riddless about Words and Letters
What and Why
Puzzles

Шу икки китоб асосида икки халқнинг фольклори узига хослиги намоён бўлади. Ўзбек тилида олов, тутун, чирок, чолгу асбоблари уйинлар ва уйинчоклар ҳақидаги топишмоқларни курсак инглиз тилида Riddless about Relatives, What and Why кабиларни куришимиз мумкин. Инглиз тилидаги Puzzles (Бошкотирма) ўзбек тилидаги хазил суроклар ва сўз уйинига мазмунан нисбатан мое келади.

Ўзбек, рус ва инглиз топишмоқларини сўзма-сўз, мазмунан ўгириш мумкин. Улар куйидагича:

Two mothers have five sons,
And all have the same name.
(Fingers)

Бу одам аъзоси ҳақидаги топишмоқни сўзма -сўз таржима қилиш мумкин.

Икки онага бештадан бола
Хар бирининг оти бор

(Бармоқлар)

Шуингдек, рус тилида
У двух матерей по пять сыновей,
У каждого свое имечко есть.

(Пальцы)

Two brothers live across a path,
But never see each other.

(Eyes)

Бу топишмоқни маъни жихатдан якинрок угириш мумкин:
Икки огайни бир-бирини курмайди.

(Куз)

Два брата увидятся друг с другом не могут.

(Глаза)

A blue sheet which covers the whole world
(The sky)

Маъно жихатдани куйидагича бўлиши мумкин: Кук куйлака кул етмас.
(Осмон)

До синего платья рукой не достать.

(Небо)

Footless and handless It knocks at the door And wants to be let in.

(The wind)

Ушбу топишмоқни маъно томонидан якинрок угирилади. Кулқиз, оёқсиз эшик очар.

(Шамол)

Без рук, без ног, а двери открывает.

(Ветер)

I go at night and all the day, And yet I never go away. (A clock)

Куну тун юради,
Доим бир жойда туради.

(Соат)

День и ночь ходит, А всегда на одном месте.

(Часы)

It dresses other people, But goes naked itself What is it?

(Aniddle)

Ҳаммага тун тикаман, узим ялонгоч.

(Игна)

Всем халаты шью, Сама голая хожу.

(Игла)

What goes over the floor And then stands in the corner?

(A broom)

Бу топишмоқни куйидагича маъно жихатдан угириш мумкин: Ишини битирди, Эшик тагига утирди.

(Супурги)

Работу свою сделал, Присел возле дверей.

(Веник)

A wathdog at your door am I You turn me round and still I lie. I never bark and I never bite, I keep your things quite safe at night.

(A lock)

Кичкина итча хурмайди, Типшамайди, уйга куймайди.

(Кулф)

Маленкий песик не лает, Не кусает, и в дом не пускает.

(Замок)

It is grey, but it is not a wolf, Long-eared, but not a hare, With hoofs, tut not a horse. What is it?

(A donkey)

От эмас, Туртатуюек

(Эшак)

Длинноухий, А не заяц.

С четырьма копытами, А не конь.

(Ишак)

It is not a bush, has has leaves;

It is not a shirt, but is sewn together;

It has no tongue, but tolls a tale.

(A book)

Ушбу топишмоқни куйидагича келтириш мумкин;

Дарахг эмас, япрокли,

Куйлак эмас, этакли,

Одам эмас, сўзлайди,

Турли куйлар куйлайди.

(Китоб)

С листьями, а не дерево, С подолом, а не рубаха, Не человек, а рассказывает, Песни распевает.

(Книга)

The field is white, Black is the seed,
And the sower who sowed it,
Was clever indeed.

(A page in a book)

Ушбу топишмоқнинг таржимасини маъно томонидан қуидагича
келтириш мумкин;
Окерочдим,
Кора бугдой сочдим.

(Ккгобнинг беги)

Белую целину подняла,
Черные зерна раскидала

(Страницы книги)

Little old uncle, dressed in brown.
Take off his coat... How the tears run down!

(An onion)

Урмасдан йиглатар

(пиёз)

He ударив, плакать заставил

(Лук)

A hundred shirts, And all without buttons. What is it?

(A cabbage)

Бирок бу топишмоқ ўзбек талидаги

пиёз ҳақидаги топишмоққа мосдир.
Кирк куйлаги бор, тугмаси йўқ.

(пиёз)

Шунингдек рус тилида ҳам;
Сорок рубашек имеет И все без пуговиц.

(Лук)

Clean, but not water;
Sticky, but not tar;
Whity, but not snow;
Sweet, but not honey.
What is it?

(сут)

Сув эмас, суюк,
Кор эмас, оппок.

(Сут)

He вода, а жидкое.
He снежок, а белое

(Молоко)

White as snow, Sweet to all,
But when it gets into the mouth, It disappears.

(Sugar)

Узи оппок, кор эмас, Нон бўлмайди, ун эмас.

(Шжар)

Белый-белый, но не снег, Не мука и не хлеб.

(Сахар)

It's a golden sieve with many black houses in it.

(The sunflower)

Кунгакараб толмайди, Кунлан кузни олмайди.

(Кунгабокар)

глядеть на солнце не устанет, глаза от солнца не оторвет.

What is white outside,

And yellow inside?

It is silver outside and golden inside?

Еир уйдаикки урток, Еири сарик, бири ок.

В одном домедва товарища-Один жултолиц, другой белолиц.

(Пздоолнечник)

(An egg)

There is a little green house; And in the little green house. There is a little brown house; And in the little house. There is a little yellow house; And in the little house. There is little white house; And in the little white house There is a white little heart.

Бу топишмоқдаги жумбок, нарса, «уй» ўзбек тилида «тоғ» билан ифодаланеди. Уёгитог, Бу ёғи тоғ, Уртасида Сарик ёғ.

Гора - с одной стороны, Гора - с другой стороны, А посередине -Сливочное масло.

(Тухум)

(Яйцо)

(A nut) билан берилган бўлса,

(Ёнгок)

There hangs a sieve, Made by no man's hands.

Тур билан ураб олган, Памишага заржир солган.

Сети понаставил,

Для мух оковы наготовил

(Орех)

It lives alone between two dright stars.

(A spider)

(Ургимчак)

(Гъук) (A nose)

Усгадаиккидарча, Уртасида бир кунда

(Бурун) Сверху два окошка, Посередине бревнышко.

(Нэс)

Six legs, Two heads, One tail. What is it?

(Ahoarseman) Икки бошли, Туртоёкли, Иккиоекли, Турт кулокли. Оркасида бир думи бор.

(Отлик) Одвухголовох, О четырёх ногах, И ещё две ноги, Да четыре уха, И позпди один хвост.

(Верховой) Узибитта, Калласи иккита, Думибитта, Оёги олтита

(Оглик) You see him under the sun, And under the moon and the lamplight He follows you wherever you go, But never says a word.

(A shadow) Ҳамрохим бор бефойда, Куймас ёлғиз ер, сойда, Кувласам, кетмайди, Саваласам, ўлмайди.

(Соя)

Есть спутник никчёмный у меня, Не оставляет меня одного никогда Гоню его - не могу прогнать, Хпешу его - не могу донять.

(Тень) What goes quicker that the wind and the train?

(An opinion) Бир нафасда олам кезар.

(Фикр) В одно мгновенье вселенную обходит.

(Мысль) Four sister, each one like the other. Two run on if front, and two fellow behind.

(Wheels of a cart) Турт оғайни йўлга чикди, Иккиси олға бораётир, Иккиси оркада бораётир, Орқасида бораётганлари, Олдидагилардан қолмаётир.

(Арава ғилдираклари).

Биз юқорида имкон қадар ўзбек болалар фольклоршунослигининг муҳим қирралари ҳақида тўхталишга ҳаракат қилдик. Шунингдек, ишимизнинг яна бир ахамиятли бўғини бу инглизча санок ўйинларни тадқиқ этиш, уларни уларни ўзбек тилидаги санамалар билан ўхшаш ва ноўхшаш томнларини амалий ва назарий ёритиб беришдир. Инглиз тилидаги санаш ўйинларига эътибор қаратар эканмиз, дарҳақиқат бу ерда фольклор элементларини учратиш бир оз мушкул иш. Сабаби, қатор Европа мамалакатлари сингари Англияда ҳам фольклорга нисбатан биз тасаввур қилгандан кўра анча торроқ доирада тушуниш урф бўлган. Кузатишларимиз шунини тасдиқламоқдаки, фольклор Европада кўпроқ халқ амалий санъатини ифодалайди. Албатта, бу бизнинг назаримизда анчайин ихчамлашган таасурот уйғотади. Бироқ ҳақиқатда ҳам шундай. Дарвоқе, кўп соҳалар каби

маориф ва педагогиканинг прагматикалашуви натижасида халқ ўйинлари жумладан, топишмоқлар ҳам мактабгача таълим муассасаларида ўқув жараёнининг бир қисми сифатида намоён бўлади.

Инглиз тилида топишмоқ ўзининг ихчамлиги ва шўх ўйноқлиги билан ўзбек топишмоқлари билан қандайдир умумийлик ҳосил қилади. Шуни эътиборга олган ҳолда, инглиз тилига ўқитишнинг илк босқичларида, яъни мактабгача таълим масканлари бошланғич, синф ўқувчилари учун қўллаш анча фойдалидир. Худди ўзбек тилида бўлгани каби инглиз топишмоқлар ҳам, болаларга тезда манзур бўлиши шубҳасиздир. Чунки, топишмоқлар барибир у қайси тилда бўлмасин моҳиятан бола дилига яқиндир. Умумийликдан хусусийликка томон юзланадиган бўлсак, бунда кўп ўзига хосликларга дуч келамиз. Айнан инглиз топишмоқлари учун таалуқли жиҳатлардан асосийлари ишимизнинг II бобида батафсил тўхталиб ўтамиз. Лекин шундай бўлса ҳам, баъзи ўта фарқли томонларни шу ернинг ўзида имкон қадар ёритишга ҳаракат қиламиз. Инглизча топишмоқлар тузилиши жиҳатдан анча содда ва тушинарли. Бу жиҳатдан ўзбек топишмоқлари бир оз мураккаброқ. Қолаверса, қофияланиш усули ранг тизимида ҳам инглизча топишмоқларида тафовутлар сезилади. Масалан, айтайлик, қофия учун олинган сўзлар аксар ҳолда фақат рақамдагина иборат бўлиши инглиз топишмоқларида шартли ҳисобланса, ўзбекча топишмоқларида бундай маҳдудлик, чегараланганликни кузатмаймиз. Бу хусусиятлар икки тилдаги топишмоқларнинг илмий томондан фарқланиши эди.

Амалий томондан қаралса, топишмоқ шартли унинг топувчилари каби масалаларда унча катта ўзгаришлар кўзга ташланмайди. Муҳими энди-энди хорижий тил саналган инглиз тилини ўргана бошлаган ёш болакайлар учун бу топишмоқлар олам-олам завқ улашиши, уларда иштиёқ ва ҳаваснинг муҳим туртки бўлиши тадқиқламоқчи бўлганимиз, болалар фольклорининг энг ажиб муштарак жиҳатларидандир. Ёд олишга қулай мухтасарлиги, хотира ва зеҳни чархларини ратсионаллиги, қолаверса бадий-эстетик

гўзаллиги топишмоқларини инглиз тилини ўқитишда қўлланилишини нечоғлик аҳамиятли ҳодиса эканидан далолат этади. Ватанимиз мустақилликка эришгандан сўнг таълимга берилган юксак эътибор, “Кадрлар тайёрлаш” миллий дастурининг қабул қилиниши ва хусусан унда мухтарам юртбошимиз томонидан ёш авлоднинг ҳорижий тилларни мукамал ва пухта ўзлаштириши алоҳида эътиборга олинishi ҳам бизни бу ишга қўл уришимизга сабаб бўлди десак муболаға ишлатмаган бўламиз.

“Ҳозирги пайтда ҳорижий тилларни ўрганиш ва ўргатишга юртимизда ката аҳамият берилмоқда. Бу ҳам албатта бежиз эмас. Кечаги тарихимизда бизнинг ғарб тилларини ўрганишимизда она тилимизга эмас, асосан, рус тили воситачи бўлиб келади. Шунинг ҳисобига ҳозиргача, мисол учун, инглизча-ўзбекча ва ўзбекча-инглизча луғатлар деярли йўқ.

Бундай заиф, ноўрин ҳолатларни тезда ўзгартириш, ўзбек боласига чет тилларининг ажиб дунёсига бемалол кириш учун имкониятларни тўлиқ очиб беришимиз даркор. Мамлакатимизда ҳорижий тилларни ўрганишнинг миллий асосдаги жадаллаштирилган методикасини тайёрлашни жадаллаштиришимиз керак”. [19.34.]

Мазкур, мақсадни амалда тўғри ҳал этиш бизнинг асосий муқимимиздир. Зотан, келажак авлод ҳар томонлама етук ва баркамол бўлиб етишишда ана шу ғоя ва фикрларнинг ўрни беқиёсдир. Умуман ҳорижий тилларни мукамал ва пухта ўзлаштиришга қаратилган чора тадбирларнинг амалий мисоли тариқасида тадқиқ этмоқчи бўлганмиз. Ушбу мавзу юқорида ўта долзарб масалани тўғри ёритишда муҳим қўлланма бўлди деган умиддамиз. Такидлаш лозимки мазкур ишга қўл уришдан аввал биз кўплаб илмий материлларга, хусусан, ўзбек болалар фольклоршунослигига оид манбаларга, инглизча санаш ўйинлар мажмуасига ва бошқа қатор илмий-услубий адабиётларга муурожаат этиб, улардан энг мақбулларини бу иш учун фойдаланишда танлаб олдик. Агар бир оз ноқуслик ва нуқсонлар ишимиздан содир бўлган бўлса, олдиндан узр сўраб ўтамиз. Чунки, илгари бу

ҳақда бирор тажрибага эга бўлинмагани шунингдек, ушбу мавзунинг илмий жиҳатдан янгилигини инобатга олсак, албатта, қайдадир нуқтада янглиши ёки хатолар бўлиши табиий бир ҳол. Фақат мамнуният билан шуни айтишимиз бизга бу борада анча сабоқ мактабини ўтади.

Шундай қилиб, хорижий тилларни ўқитишнинг янги замонавий методикаси ўзининг шакл – шамойили ва мазмуннинг моҳияти билан ўқув муассасаларида хорижий тил ва адабиётни жаҳон андозалари талабларига мос келувчи усуллар асосида ўқитилишини тақоза этади, қолаверса, бундай методика тегишли фанлар бўйича замонавий дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг яратилишини, ўқув жараёнининг замонавий педагогик технологиялар ва замонавий ахборот воситалари билан тўлиқ таъминланишини, уларнинг мунтазам ва самарали қўлланилишини, шу жумладан ўқув жараёнини илмий – услубий асосда ташкил этиш, бошқариш ва эгалланаётган малака ва кўникмаларни мунтазам назорат қилиш ҳамда уларни оқилона, ҳолис баҳолашни ҳам талаб этади.

Бугунги кунда республикамизнинг барча профессор – ўқитувчилари, педагог – методистлари ва тилшунос – олимларининг асосий вазифаси хорижий тиллар ва адабиётини ўқитишнинг миллий хусусиятларимизга асосланган янги методикасини яратишдек масъулиятли ишда айнан шу соҳа ихтисослиги доирасида тавсия этилган ҳар бир фан бўйича замонавий дарсликлар, ўқув қўлланмалари, техник воситалар ва кўргазмали қурооллар мажмуасини яратишда бир ёқадан бош чиқариб, жонбозлик кўрсатиш ва ҳамкорлик қилишдан иборатдир.

Ҳаётимизни мусиқасиз, рақсиз тасаввур этолмаймиз. Тўйларимизда, кечаларимизда, байрамларимизда - улар асосий ўринни эгаллайди. Мусиқа, рақс, ўйин, театр, тасвирий ва амалий санъат, халқ санъатининг бошқа турлари, халқ бадиий фаолиятининг таркибий қисми бўлмиш - халқ оғзаки поэтик ижоди, *ўзига* хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Халқ томонидан оғзаки яратилиб, халқнинг талантли вақиллари ижросида сайқал

топиб, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган бадий асарлар ўзбек халқ поэтик ижодини ташқил этади.

Оғзаки сўз санъати «фольклор» ёки «халқ оғзаки поэтик ижоди» терминлари билан ифодаланади. «Фольклор» термини биринчи марта XIX аср тадқиқодчиси Уильям Томас томонидан 1864 йилда қўлланган бўлиб, у икки сўздан иборат: «фольк (folk) - халқ, «лор» (lore)- билим, донолик, донишмандлик, яъни, «халқ билими», «халқдонишмандлиги» демакдир. [34 ст.]

«Фольклор» - халқаро термин. Лекин у турли мамлакатларда турлича қўлланади. Масалан, Англия ва АКШда халқ бадий фаолиятининг барча тури (поэтик ижод, музыка, ракс, ўйин, театр, тасвирий ва амалий санъат), шунингдек, ирим-сирим, ишонч-эътиқод ва урф-одатлар шу термин билан аталади. Бизда эса «фольклор» деганда, асосан халқ поэтик ижоди тушунилади. Халқ санъатининг бошқа турлари, масалан, музыка учун «музыка фольклори» термини қўлланилади.[67ст.]

Бадий адабиётда бўлганидек, фольклор асарлари ҳам тузилиши ва гоёвий бадий хусусиятларига кўра, ўзаро ўхшаш ҳамда фарқли томонларга эга бўлиб, муайян гуруҳларни ташқил этадилар. Бундай фарқли ва ўхшаш томонларни кўрсатиш учун фанда адабий турлар ва жанрлар ҳаётни бадий тасвирлаш шакли сифатида тарихан шаклланган бўлиб, уларнинг пайдо бўлиши, таракқиёти, ўрин алмашиши ва инқирози адабиёт ва фольклор тарихида етакчи жараён ҳисобланади.

2.2. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТОПИШМОҚЛАРИ ТАРЖИМАСИГА ДОИР.

Аслият ва таржима тиллари эгаларидаги экстралингвистик маълумотлар мос келмаслиги турган гап, яъни аслият ва таржима тилларида сўзлашувчи кишиларнинг “дастлабки билимлари” (background knowledge) бир-биридан фарқ қилади. Натижада аслият тили эгаларига очиқ-ойдин тарзда тушунарли бўлган тушунчалар таржима тили эгалари учун тушунарсизроқ ёки умуман тушунарсиз бўлиши мумкин. Таржимон ўз фаолиятида шуни эътибордан четда қолдирмаслиги керакки, таржима аслиятга мос бўлсада, аммо у таржима тили эгалари учун тушунарли бўлмаса, таржимадан кутилган мақсадга эришиб бўлмайди. Шунинг учун прагматик омилни инобатга олиш аслиймонанд таржимага эришишнинг зарурий шarti ҳисобланади. Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, таржима қилинадиган материалларнинг ҳаммаси ҳам бир хил даражада прагматик омилни ҳисобга олишни тақазо этмайди. Прагматик ҳолатларни қандай роль ўйнашига кўра лингвистик таржимашунослик назариясида таржима қилинадиган материалларни тўрт гуруҳга бўлиш мумкин: [21.23.] 1) аслият ва таржима тили эгалари талабларини бир хил даражада назарда тутадиган илмий адабиёт. Умуман олганда бундай материални турли тилларда сўзлашувчи кишилар бир хил тушунади, чунки у фаннинг у ёки бу соҳаси мутахассислари учун мўлжалланади; 2) айрим ҳудудга мўлжалланган маҳаллий ахборот материаллари ва айрим бошқа матнлар. Бундай материалларнинг мазмуни ўзга тил китобхони учун маълум маънода қийинчилик туғдирсада, бошқа тилларга камдан-кам ҳолларда таржима қилинади ва уларнинг таржимаси прагматик омилларни ҳисобга олишни унчалик тақазо қилмайди; 3) бадиий адабиёт. Бундай материал биринчи навбатда бадиий адабиёт тилида гаплашувчи кишилар учун мўлжалланган бўлиб, чет тилларга кўп таржима қилинади ва прагматик планда таржимон учун ўзига хос қийинчиликлар келтириб чиқаради; 4)

ташқи сиёсий ташвиқот ва четга экспорт учун мўлжалланган мол-товар реклама материаллари. Бундай материаллар таржимасида прагматик омилларни ҳисобга олиш катта аҳамиятга эга.

Умуман олганда, таржима қилинадиган материалларнинг юқорида келтирилган конкрет турларини айтиш билан бирга шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, прагматик аспекти ҳисобга олиш эквивалентсиз лексика деб номланадиган атоқли отлар, географик номлар ва турли хил маданий-маиший реалиалар таржимасида муҳим аҳамият касб этади. Масалан, америкага оид Massachusetts, Oklahoma, Virginia, канадияга оид Alberta, Manitoba ёки англияга оид Middlesex, Surrey каби географик номларни ўзга тилга, хусусан, ўзбек тилига таржима қилишда, одатда, *Массачусетс, Оклахома, Вирджиния (или Виргиния) штати, Альберта, Манитоба провинцияси (вилояти), Миддлсекс, Саррей графлиги* сўзларини қўшиш лозим, чунки кўпинча бу номларни нимани англатиши ўзга тил соҳибларига номаълум бўлади. Шундай қилиб, аслиятдаги матнда имплицит (аслият тили эгасига унинг “дастлабки билими” нинг бир қисми сифатида маълум бўлган), яъни таржима тили эгалари учун мавҳум шаклга эга бўлган ахборот таржима тилида эксплицит (аниқ, тушунарли), яъни конкрет тарзда ифодаланади. [20.34.]

Қиёсланг:

"Where you girls from?" I asked her again... "Seattle, **Washington**..." (J. Salinger, *The Catcher in the Rye*, 10)

“Қизлар, қаердан бўласизлар?”, - деб такрор сўрадим. “Сиэтлдан, Вашингтон **штатидан**”.

Таржима тилида сўзлашувчиларга номаълум, аммо аслият тилида сўзлашувчиларга маълум бўлган бу каби маълумотларни ўзида мужассам қиладиган қўшиш таржимадаги одатий тарзда ишлатиладиган услуб бўлиб, ундан кутилган мақсад таржима қилинган матнни таржима тилида сўзлашувчиларга имкон борича тушунарли бўлишига эришишдир.

It was Friday and soon they'd go out and get drunk. (J. Brain, *Room at the Top*)

Жума - **маош бериладиган кун**. Ҳеч қанча вақт ўтар-ўтмас бу одамлар кўчага чиқишиб, кайф-сафо қилишади.

Келтирилган ушбу мисолдан кўриниб турибдики, Англияда маош ҳар ҳафтанинг Жума кунида берилишини ҳар бир инглиз кишиси билади, аммо ҳар қандай ўзбек китобхони ҳам буни билмаслиги мумкин. Шунинг учун, таржимада **маош бериладиган кун** жумласи қўшилган. Демак, таржимада қўшиладиган сўзларга, одатда, аслият тилида сўзлашувчи кишиларга маълум бўлган ахборот таржима тили китобхонига номаълум бўлиши мумкинлиги учун зарурият туғилади.

Бошқа ҳолларда эса, аксинча, прагматик факторни инобатга олиниши таржимада у ёки бу сўзларни тушуриб қолдирилиши билан ифодаланади. [22.34.] Масалан:

...There were pills and medicine all over the place and everything smelled like Vicks' Nose Drops. (J. Salinger, *The Catcher in the Rye*).

...Ҳамма ёқни тумов касалидан дарак берадиган дори-дармон босиб кетган эди.

Ушбу гапда Vicks сўзининг тушуриб қолдирилиши аслиятдаги маълумотнинг маълум даражада йўқотилишига олиб келган бўлсада, ушбу контекстда Vicks сўзи ўзбек китобхони учун сезиларли аҳамият касб этмайди ва шунинг учун у тушуриб қолдирилган.

Таржима амалиётида, эҳтимол, қўшиш ва тушуриб қолдиришдан ҳам кўпроқ таржима тилида сўзлашувчи китобхонга аслиятда бевосита ифодаланмаган, аммо унга озми-кўпми тушунарли бўлган у ёки бу информацияни етказиш усули сифатида алмаштириш методи ҳам ишлатилади. Мисол тариқасида америкалик тарихчи ва журналист У. Ширернинг "The Rise and Fall of the Third Reich" асаридан қуйидаги парчани олайлик:

...The jubilant Prime Minister faced a large crowd that pressed into Downing Street. After listening to shouts of 'Good old Neville'..., Chamberlain spoke a few words from a second-storey window in **Number 10**. (Ch. 12)

Ҳар қандай инглиз кишиси Лондондаги Даунинг-стритда нима жойлашганидан хабардор. Аммо, ўзбек китобхони бу нарсани билмаслиги мумкин. Шунинг учун, ўзбекча таржимада ...*Чемберлен ўз қароргоҳининг иккинчи қаватидаги деразадан туриб бир-икки оғиз гап айтди* деб бериш мақсадга мувофиқ.

Кўпинча бу каби алмаштиришлар умумлаштириш хусусиятига эга бўлади. Бундай ҳолларда аслият тили эгасига тушунарли бўлган конкрет маъноли сўз умумлаштириш услуби ёрдамида таржима тили эгаси учун тушунарлироқ сўз билан алмаштирилади. Масалан:

Вокзалда тушлик қилдик. Раневская қиммат-қиммат овқатларни буюриб, официантларга **бир рублдан** пул узатди. (А. Чехов, Гилос боғи, 1)

We sit down to dinner at a station and she orders, insists on the most expensive things and gives the waiters **double tips**. (tr. by S. Young)

Рус рублининг қиймати қанча эканлигини инглиз ёки америкалик китобхони аниқ билмаслиги мумкин, шунинг учун таржимада аслиятдаги конкрет суммани кўрсатиш ўрнига умумлаштириш услуби қўлланилиши билан прагматик таржимага эришилган.

Атоқли отни (кўпинча фирма номлари) турдош от билан алмаштирилиши билан ҳам умумлаштириш ифодаланилиши мумкин. Масалан:

I could see my mother going in **Spaulding's**... (J. Salinger, *The Catcher in the Rye*, 7)

Онамни **спорт буюмлари дўкони**га киришини тасаввур қилиб кўрдим...

I lit a cigarette and got all dressed and then I packed these two **Gladstones** I have.

Мен сигаретани чекиб олиб, нарсаларимни иккала чамадонимга жойладим.

Прагматик факторни инобатга олишда умумлаштириш билан бир қаторда бу услубнинг тескариси, яъни конкретлаштириш услуби ҳам ишлатилади. Бунда аслиятдаги умумий маънога эга бўлган сўз таржима тилида аслиятдаги ҳодисанинг моҳиятини очиб берадиган торроқ, конкретроқ маъноли сўз билан алмаштирилади. Масалан:

The British people are still profoundly divided on the issue of joining **Europe in 1973** (газетадан)

Ушбу гап берилган контекстда Англиянинг 1973 йилда Европа давлатлари иттифоқига кириши ҳақида гап боради. ушбу контекстда *joining Europe* жумласи қандай маънони англатганлиги ҳар қандай ўзбек китобхони ҳам билмаслиги мумкин. Шунинг учун ушбу гап таржимасида конкретлаштириш услуби қўлланилиши билан прагматик адекватликка эришиш мумкин.

- Инглиз халқида ҳалигача 1973 йилда Англияни Европа “**Умумий бозори**”га кириш масаласи ҳақида турли хил қарашлар мавжуд.

Ва ниҳоят, айрим ҳолларда аслият тилида сўзлашувчи кишилар учун тушунарли, аммо таржима тилидаги китобхон учун камроқ даражада маълум ёки номаълум бўлган ҳодисалар, реалиялар (хос сўзлар) кабиларни тушунтиришда комментарий услубидан фойдаланиш лозим.

Юқорида келтирилган фикрлардан шундай хулосага келиш мумкинки, таржимада прагматик уйғунликка эришиш учун таржимондан аслият матнида ифодаланган ҳар бир ҳолат ва нарсани яхши билишни, яъни чуқур экстралингвистик билимга эга бўлиш талаб қилинади, зеро экстралингвистик факторлар ҳисобга олиш аслиймонанд таржимага эришиш гаровидир.

Биз юқорида имкон қадар ўзбек болалар фольклоршунослигининг муҳим қирралари ҳақида тўхталишга ҳаракат қилдик. Шунингдек, ишимизнинг яна бир ахамиятли бўғини бу инглизча санок ўйинларни тадқиқ этиш, уларни уларни ўзбек тилидаги санамалар билан ўхшаш ва ноўхшаш томнларини амалий ва назарий ёритиб беришдир. Инглиз тилидаги санаш ўйинларига эътибор қаратар эканмиз, дарҳақиқат бу ерда фольклор элементларини учратиш бир оз мушкул иш. Сабаби, қатор Европа мамалакатлари сингари Англияда ҳам фольклорга нисбатан биз тасаввур қилгандан кўра анча торроқ доирада тушуниш урф бўлган. Кузатишларимиз шуни тасдиқламоқдаки, фольклор Европада кўпроқ халқ амалий санъатини ифодалайди. Албатта, бу бизнинг назаримизда анчайин ихчамлашган таасурот уйғотади. Бироқ ҳақиқатда ҳам шундай. Дарвоқе, кўп соҳалар каби маориф ва педагогиканинг прагматикалашуви натижасида халқ ўйинлари жумладан, топишмоқлар ҳам мактабгача таълим муассасаларида ўқув жараёнининг бир қисми сифатида намоён бўлади.

Инглизда топишмоқ ўзининг ихчамлиги ва шўх ўйноқлиги билан ўзбек топишмоқлари билан қандайдир умумийлик ҳосил қилади. Шунини эътиборга олган ҳолда, инглиз тилига ўқитишнинг илк босқичларида, яъни мактабгача таълим масканлари бошланғич, синф ўқувчилари учун қўллаш анча фойдалидир. Ҳудди ўзбек тилида бўлгани каби инглиз топишмоқлар ҳам, болаларга тезда манзур бўлиши шубҳасиздир. Чунки, топишмоқлар барибир у қайси тилда бўлмасин моҳиятан бола дилига яқиндир. Умумийликдан хусусийликка томон юзланадиган бўлсак, бунда кўп ўзига хосликларга дуч келамиз. Айнан инглиз топишмоқлари учун таалуқли жиҳатлардан асосийлари ишимизнинг II бобида батафсил тўхталиб ўтганмиз. Лекин шундай бўлса ҳам, баъзи ўта фарқли томонларни шу ернинг ўзида имкон қадар ёритишга ҳаракат қиламиз. Инглизча топишмоқлар тузилиши жиҳатдан анча содда ва тушинарли. Бу жиҳатдан ўзбек топишмоқлари бир оз мураккаброқ. Қолаверса, қофияланиш усули ранг тизимида ҳам инглизча

топишмоқларида тафовутлар сезилади. Масалан, айтайлик, қофия учун олинган сўзлар аксар ҳолда фақат рақамдагина иборат бўлиши инглиз топишмоқларида шартли ҳисобланса, ўзбекча топишмоқларида бундай маҳдудлик, чегараланганликни кузатмаймиз. Бу хусусиятлар икки тилдаги топишмоқларнинг илмий томондан фарқланиши эди.

Ажойиб истиоралар, ёрқин қиёслашлар, образли ифодалар билан жилоланган ўзбек топишмоқлари қадимий қуёшли ўзбек ерининг жозибаси ва ўзига хослигини тасвирабгина қолмай, фольклор асарлари силсиласида улкан эстетик қиммати билан халқ маънавий дунёси тараққиётининг хазинаси сифатида ҳозирда ҳам жамиятимиз яхлит маданий ҳаётининг муҳим тармоғи бўлиб қолмоқда.

Топишмоқларни таржима қилишда асосан лексик алмаштиришни амлга оширамиз: **Лексик мувофиқликлар.**

Икки тилнинг лексик birlikлари ўртасидаги семантик мувофиқликнинг қуйидаги турлари мавжуд: а) тўла мувофиқлик; б) қисман мувофиқлик; в) тўла номувофиқлик.

1) тўла мувофиқлик.

Тўла мувофиқлик қуйидаги лексик гуруҳларга мансуб бўлган сўзлар ўртасида амалга ошади:

а) атоқли отлар ва географик номлар: Ҳомер –Homer, Москва – Moscow, Польша – Poland.

б) илмий ва техник атамалар, ой номлари, сонлар: логарифм – logarithm, водород - hydrogen, протон- proton, январь - January, миллион – million.

2) қисман мувофиқлик.

Икки тилнинг лексик birlikларидаги энг кенг тарқалган таржимавий мувофиқлик қисман мувофиқлик бўлиб, унда аслият тилидаги бир сўзга таржима тилида бир эмас, бир нечта семантик эквивалентлар ўзбек тилидаги қўл сўзига инглиз тилида **hand** ва **arm**, **оёқ** сўзига инглиз тилида **foot** ва **leg**,

бармоқ сўзига эса **finger, thumb** ва **toe** сўзлари тўғри келади. Бундай сўзларни таржима қилишда *конкретлаштириши, умумлаштириши* ёки *прагматик таржима* усулларидадан фойдаланилади.

Қуйидаги жадвалда инглиз ва ўзбек тилларидаги аслият тилидаги бир сўзга таржима тилида бир эмас, бир нечта семантик эквивалентлар тўғри келадиган қисман мувофиқликлар келтирилган.

соат	watch (қўл ёки чўнтак соат) clock (стол, девор ёки минорага қўйиладиган соат)
адёл	blanket (жун ёки пахмоқ) quilt (қовма)
велосипед	bicycle (икки ғилдиракли) tricycle (уч ғилдиракли)
столовая	dining-room (умумий овқатланиш жойи) mess-room (ҳарбий) canteen (завод ёки муассаса қошидаги) refectory (университет ёки мактаб қошидаги)
cherry	олча аччиқ гилос (анжан гилос) қора гилос (қўқон гилос)
strawberry	ер тут қулупнай
story	повесть ҳикоя
poem	шеър поэма
blue	Кўк

	ҳаво ранг, мовий
to marry	уйланмоқ турмушга чиқмоқ
to wash	ювмоқ (тана аъзоларини) ювмоқ (кир ювмоқ)

3) тўла номувофиқлик.

Икки тил лексикасининг ўзаро муносабатида содир бўлиши мумкин бўлган ҳолат тўла номувофиқлик бўлиб, унда бир тилдаги у ёки бу лексик birlik бошқа тилнинг луғат составида мавжуд бўлмайди. Бундай ҳолатни эквивалентсиз лексика дейилади. Демак, эквивалентсиз лексика деганда бир тилдаги лексик birlikни бошқа тилнинг лексик birlikлари орасида тўла ҳам, қисман ҳам эквивалентларга эга бўлмаслиги тушунилади. Эквивалентсиз лексикага, асосан, сўзларнинг қуйидаги гуруҳлари киради:

а) бошқа тил лексиконида мавжуд бўлмаган *атоқли отлар, географик номлар, муассаса, ташилот, газета, кема* ва бошқа нарсаларнинг номлари;

б) *реалиялар*, яъни бошқа тилда гапирувчи шахслар амалий тажрибасида мавжуд бўлмаган предмет, тушунча ва вазиятни англатувчи сўзлар. Бунга бир миллатга хос бўлган, моддий ва маданий маданиятга тааллуқли бўлган турли хил предметларни, масалан, миллий таомлар, миллий уст-бош ва пойабзаллар, халқ рақслари, халқ оғзаки ижоди турлари ва бошқаларни англатадиган сўзлар киради. .

в) *тасодифий лакуна* (сукут, текстда тушиб қолган, етишмаган жой) деб номланадиган лексик birlikлар. Тасодифий лакуна деганда икки тилнинг бирида қандайдир сабабга кўра бошқа тилнинг лексик составида мавжуд бўлган луғат birlikининг мавжуд эмаслиги тушунилади. Масалан, инглиз ва ўзбек тиллари луғатида рус тилидаги *сутка* сўзининг маъносини берадиган сўз йўқ. Шунинг учун, бу тушунчани инглиз ва ўзбек тилларида тавсифли таржима ёрдамида ё соат сонини кўрсатиш орқали ёки агар иш-

ҳаракат ёки ҳолатнинг узлуксизлиги таъкидланадиган бўлса, *day and night* бирикмаси билан беришга тўғри келади.

He will come in **forty-eight** hours.

He will come in two **days and nights**.

2.3. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТОПИШМОҚЛАРИНИ ЎҚИТИШГА ДОИР МЕТОДИК ТАВСИЯЛАР.

Болалар фольклори болаларда, энг яхши инсоний фазилатларни – ватанпарварлик, меҳнатга муҳаббат, кишиларга ишонч, дўстларга садоқат туйғуларини тарбиялаб комил шахс тимсолини номоён бўлишида жуда катта кўламдаги ишни бажаради. Турган гап, бу омилларнинг барчасини болалар кайфиятини, дидини, ҳарактерини билмасдан туриб амалга ошириб бўлмайди. Шу боис ҳам у характерини муносиб равишда тарбиялаш энг муҳим вазифа саналадики, бу келгуси авлод маънавий қиёфасининг нечоғлик, етуклик даражасини касб этишини белгилаб беради. Шунинг учун айтиш мумкинки, болалар фольклори бола учун илк тарбия дарслиги, маънавий бойликларининг битмас туганмас манбайидир. Болага атаб яратилган оғзаки Поезия халқнинг минг йиллар мобайнида ёш авлодни тарбиялашда хизмат қилиб келган буюк педогогик мезондир. Ўзбек болалар фольклорини тўплашни ташкил қилиш, уни ситемасига солишда профессор Ҳоди Зарифнинг алоҳида ўрни бор. “Ўзбек Фольклори” китобида, юзаки қараганда, болалар фольклорига, ўз ўрин берилган. Аслида эса улар кўп йиллар мобайнида Хоразмдан Намангангача, Тошкентдан Деновгача экспедиция туфайли шаҳарма – шаҳар, қишлоқма-қишлоқ юриб тўпланган бой болалар фольклори материаллар ишидан сақлаб олинган намуналар эди.[5.45.]

Иккала ўзбек фольклори хрестоматсиясининг дунёга келиши фольклорнинг деярли ҳамма жанрларида илмий тадқиқот ишлари бошлаб юборилишига катта туртки бўлди. 20-30 йиллардаёқ, ўзбек болалари фольклорини ёзиб олиш ва илмий нуқтаи назардан ўрганишига катта имкониятлар эшиги очилган эди. [6.3.]

Умумий фольклорининг таркибий қисми бўлган болалар фольклори ҳам турмуш воқелигини сўз, мусиқа, шунингдек, драматик ижро

шакллардаги бадий инекоси, меҳнаткаш халқ дунёқарашини маиший ҳаёт билан боғлиқ ҳолда ўзида акс эттирган колекти халқ ижодидир. Болалар фольклоридаги дидактик-эстетик хусусиятлар куйма ҳолда бир бутунни ташкил этади. У санъатнинг турли-туман айрим элементларидан таркиб топган ўз ижроси билан томошабинлар, эшитиши ва кўриши билан тақазо қилган мураккабликлар эшитиши ва кўришини тақазо қилган мураккаб оғзаки бадий санъатдир. У ёзув адабиётдан айнан шу белгилари орқали фарқ қилади. Фольклор асарнинг “оғзакилиги” фақат унинг тарқалиши учунгина эмас, балки табиий эсталик котигория эканлигидан келиб чиқади. Фольклор умумхалқ санаътнинг турларидан биридир. Бинобарин, у доимий равишда турли санъатлар тасирига учраб туради. Хусусан у адабиёт, мусиқа тасири натижасида ўз шаклини услубини ўзгартириб репертуари бўлиб, мазмунан теранлашиб боради. Умумий халқ ижодидаги бу қонуниятлар ўйин ва кўшиқларга ҳам хос жихатдир.

Қуйида инглиз тилида топшимоқларни ечишга доир 4 усулни инглиз тилида тавсия этамиз[19.78.]

Биринчиси сўзни тахмин қилиб топши машқ:

Activity 1-Word Prediction

(predicting vocabulary from a given topic or riddle, puzzle)

The teacher writes a topic (for example, “Pollution”) on the board, and students predict the words that would be associated with the topic. This activity could be used either as a pre-reading activity or as a game in itself. In the former, the teacher tells the students that they are going to read a passage on, say, “Pollution” and students are to predict the words that may appear in the passage. The teacher writes the words on the board, occasionally asking the students the reason for their choice of words or for the meaning. Students are then given the passage to check their prediction. As a game in itself, the teacher could give the

students about 30 seconds to one minute (depending on the proficiency of the students) to generate as many words as possible related to the topic given. Students then compare their words in pairs or as a class, explaining or defending their choice of words. An important element in both activities is that students should be encouraged to explain why they have predicted the words. By explaining their choice of words they are not only refining their understanding of the words but also activating other words in the schema related to the words in question, thus “automatising” their knowledge of lexical co-occurrence.

As a variation, students can be given the title or topic of a reading text and an accompanying list of words. The students then go through the list in pairs or as a class, predicting whether each word would appear in the reading text, giving reasons for their choice. An example is given below:

You are going to read a passage on housing styles and climatic conditions. Before reading it, decide which of the following words you would expect to find in the passage. Compare your list with your partner’s, giving reasons for your choice.

materials	shelter
hostile climate	shape
heat	war
dwelling	warm
cold	igloos
drugs	cool
interior	exterior
breezes	positioning
kill	structure
comfort	humid

pollutes

From experience, I find that this activity, besides its value as a pre-reading activity in activating background knowledge and arousing curiosity, also provides opportunity for purposeful discussion of the words. Vocabulary learning here is seen as a means to an end. The students need to define their understanding of the words before they can decide whether or not to rule out the possible occurrence of those words in the passage.

Иккинчиси берилган топик шомоқни калим сўз орқали топикни машиқи.

Activity 2-Word Prediction

(predicting topic, riddle, puzzle from given vocabulary)

This activity is a variation of the first one. The teacher writes down some key words related to a topic and students are asked to predict the topic. Students are asked, for example, to predict the topic from the following words:

wild animals	plants
species	disappear
hunters	shoot and trap
kill	lose their habitat
rare animals	laws
scientists	breed
multiply	parks
conservation	nature
natural parks	plant-research stations

After the students have predicted the topic, they can be asked to predict other words related to it. Again, this activity can be used as a pre-reading activity or as a game in itself. Like the first one, this activity helps to activate existing words in the students' schema, thereby reinforcing existing semantic networks and facilitating automatic lexical access. Personal experience also shows that students very naturally refer to the dictionary or consult their peers for the meanings of unfamiliar words.

One possible variation to this activity is to reveal the words one by one on a transparency (or to write them down one by one on the board) and ask the students to guess what the topic could be after each word, revising or improving on their guesses as more words are revealed.

Учинчиси кераксиз сўзни чиқариб юбориш орқали топишмоқни тоиш машқи.

Activity 3-The Odd Man Out

This is a frequently used activity in that students have to select the odd word that does not fit into a list, giving reasons for their choice.

E.g.: house dwelling space shelter

It should be pointed out that what is important is not so much the “correct” answer but the discussion on the choice of the answers. (Rivers [1981], in fact, suggests that word lists with more than one possible answer be used to stimulate discussion.) The discussion focuses the students' attention not only on the meaning of the words but also on the relationship among them, thereby increasing their knowledge of collocation and lexical range. Flexibility of answers and pair or group work to facilitate discussion are thus crucial aspects of this activity.

Тўртинчиси бир hafta ёки кейинги машғулотгача топишмоқ бериб жавобини топиш машқи, шунингдек мавзу юзасидан ҳам бажариш мумкин

Activity 4-Vocabulary Map

I use this activity as an end-of-unit exercise (each unit could take between one to three weeks) after students have carried out reading, listening, speaking, and writing tasks revolving around a common theme or topic (e.g., “energy”). Students are asked to say aloud any words they can think of or remember related to the topic they have covered in the unit while the instructor writes them on the board. When sufficient words, especially key words related to the topic, have been mentioned, the teacher asks the students to draw a vocabulary map by grouping the words under suitable headings or categories. Students are allowed to add new words not indicated on the board. Again, group work and discussion should be encouraged in this activity. I also find it useful to allow students, as a last resort, to include a “miscellaneous” heading for words that do not seem to “belong” to any category, provided that the list does not become the longest of all! Below are two examples of a vocabulary map prepared by my students working in groups. Note the creative presentation of the first, which is a result of negotiation among the group members.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, топишмоқлар болалар нутқини ва зехнини ривожлантирибгина қолмай, уларнинг тасвирий жиҳатдан билимларини ҳам оширади. Улар топишмоқ топиш орқали топилиши лозим бўлган буюмни шакл ва шамойилини кўз олдига келтирадилар, ўша буюм ҳақида тасаввури кенгаяди. Сўз бойлиги ошишида ҳам топишмоқнинг ўрни бекиёсдир. Юқорида айтиб ўтганимиздек, мавзулаштирилган топишмоқлар доирасида талабаларнинг сўз бойлиги ҳам муттасил ўсиб боради. Биз кўпинча топишмоқ ва жумбоқлардан дарснинг

кириш қисмида болаларни дарсга диққатини жалб қилиб олишда
фойдаланиш муҳим деб ўйлаймиз.

ХУЛОСА

Топишмоқлар оғзаки ижоднинг оммавий ва махсус жанрларидан бири. Уларнинг услуби метафора (истиора), кўчим, киноя, қочириқ йўли билан сўзларни кўчма маънода ишлатиб, яширилган нарса, ҳодисаларнинг белгиларни қиёслаш, имо-ишора қилишдан иборат. Топишмоқларнинг шу хусусияти ҳақидаги Қадимги юнон файласуфи Аристотелнинг, «Жуда яхши метафора тузиш йўли», дейиши бежиз эмас. Топишмоқлар ўзида бошқотирма хусусияти борлиги туфайли ҳам мени қизиқтириб қўйди. Ўзбек ва инглиз топишмоқларини атрофлича ўрганиб чиқишга ҳаракат килдим.

Ўзбек халқ ижоди адабиёти ҳақидаги фан ва унинг асосчиси Хожи Зариф мактаби фольклорни ижро этилган, яратилган ерда, янги тарихий шароитда юз берган ҳодисаларни ҳисобга олган ҳолда халқнинг ҳаёти, турмуши билан боғлиқ равишда ўрганиш лозимлигини методологик жиҳатдан асослаб берди.

Ўзбек олимлари, фольклорни, хусусан, эпик асарларни унинг ижрочи ва ижодкорлар билан боғлиқ ҳолда ўрганишнинг методик жиҳатларини ишлаб чиқдилар, бахшининг (куйчининг) ижодкорлик шахсига алоҳида эътибор бериб, оригинал кузатишлар олиб бордилар. Шунинг учун ҳам эпик асарнинг таркалиши ва яшаш шароитлар, куйчи ва унинг тингловчилари, традиция ва импровизация, устоз ва шогирт, дostonчилик мактаблари, версия ва вариация, маълум ижтимоий-иктисодий шароитларнинг конкрет асарга таъсири каби масалаларни ёритишда жиддий ютуқларни қўлга киритдилар.

Фольклор материалларини кенг қўлашга қараб, унинг биринчи даражали масалалар атрофига жалб этиш, ўта синчковлик ва чуқур, илмийлик, таҳлил этилаётган объектларни, тарих, археология, этнография, моддий маданият, тасвирий санъат намуналари билан кенг режада қиёсий ўрганиш, шунингдек, бир томондан, генетик қардош ва қардош бўлмаган халқлар ижодиётига чоғиштириш ҳамда шу тариқа унинг қадимий иддизлари

ва асосларини очишга интилиш бу илмий мактабнинг, бундай текшириш йўлининг характерли хусусиятларидандир. Бу йўл унинг асосчисининг ҳам, бу мактабда таълим олганларнинг ҳам жуда катта изланишлари натижасида, Ўзбек фольклоршунослиги ана шу йўлдан дадил олға бормоқда.

Фойдаланилган илмий ва бадиий адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А., Баркамол авлод орзуси, Тошкент, 1999 йил.
2. Каримов И.А., Буюк келажак сари, Тошкент, 2003 йил.
3. Каримов И.А., Баркамол авлод тараққиёт пойдевори, Тошкент, 2006 йил.
4. Каримов И.А. нинг 2012 йил 6 декабрдаги нутқи ва №1875 қарори “Инглиз тилини ўрганишни такомиллаштириш чора тадбирлари ҳақида” “Андижоннома” газетаси, №145.
5. Anichkov I. E., Methods of teaching English in secondary schools, Moskov, 1966.
6. Anat Shapira, Reading in phases, Forum issues 49, March, 2007
7. Абдурахимов И. М., Ўзбек топишмоқлари. Т., 1991 йил.
8. Богатырев П. Г., Гусев В. Е., Колесницкая И.М., и др. Русское народное творчество. *Высшая школа*, 1966 год.
9. Forum, English teaching professional, issues 49, march, 2007.
10. Квятский А.П., Поэтический словарь. М, 1966 год.
11. Хусаинов З., Ўзбек топишмоқлари. Т., 1966 йил.
12. Раззоков З. Х., Мирзаев Т., Собиров О., Имомов К., Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. Т., 1980 йил.
13. Рыбникова М. А., Загадки. Academia M, 1932 год.
14. Соловьева Т, А., 300 загадок на английском языке для школьников (300 Riddles for school) М, 1963 год.
15. “The World Book Encyclopedia”, USA Press. Volume 15, 1995.
16. “The World Book Encyclopedia”, USA Press. So-Sz Volume 18, 1995.
17. "The World Book Encyclopedia”, USA Press. S-sn Volume 17, 1995.
18. “The World Book Encyclopedia”, USA Press. Q-R Volume 16, 1995.
19. Rogova G.V., Methods of teaching English, Leningrad, 1975,
20. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Сб. статей. М.: 1978.

21. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. М.: 1980.
22. Комиссаров В. Н. Пособие по переводу с английского языка на русский. М.: 1965. Ч. 1,
23. Интернет сайтлари:
<http://www.online-literature.com>.
<http://www.wikipedia.com>.
<http://www.onestopenglish.com>.